

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

NÄR PERSONAL UTFÖR VÅLD

- *Berättelsen som förmedlas i en lex Sarah anmälan och hur den enskildes perspektiv tas i beaktning enligt LSS värdegrund*

SQ4562, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp

Scientific Work in Social Work, 15 higher education credits

Kandidatnivå

Termin: HT2020

Författare: Linda Sjöberg & Emma Weidolf Nyström

Antal ord : 19 491

Abstract

Denna uppsats lyfter personals våld mot boende och ifrågasätter maktstrukturer på boende med särskild service. Detta för att belysa vad det innebär för en boende när maktpositioner används på olika sätt i en lex Sarah utredning. Syftet är att granska hur den enskildes perspektiv ges plats i lex Sarah anmälningar samt om LSS värdegrund följer med i hela utredningsprocessen. Frågeställningarna besvaras genom en tematisk textanalys av lex Sarah utredningar inkomna till IVO år 2018 samt åtta kvalitativa intervjuer med personer med inblick i utredningsarbetet. Det mest framträdande resultatet i analysen är att tillämpningen av lex Sarah varierar och att den enskilde är beroende av anmälares tolkning av lagen för att få utrymme i en lex Sarah utredning. Genomgående framkommer att forsknings- och kunskapsbrist i ämnet ger konsekvenser för den enskilde genom avsaknad av delaktighet och självbestämmande i en utredning som berör dem själva. Ytterligare ett framträdande fynd är ett tydligt organisationsfokus som resulterar i att åtgärder för den enskilde hamnar i skymundan. Analys och diskussion sker utifrån social konstruktivism, maktteori och intersektionellt perspektiv.

Keywords: LSS värdegrund, lex Sarah, makt, våld

Förkortningar

BmSS - Bostad med särskild service

BOJ - Brottsofferjouren

Brå - Brottsförebyggande rådet

FN - Förenta nationerna

FUB – Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning

IVO - Inspektionen För Vård och Omsorg.

LPT – Lagen om Psykiatrisk Tvångsvård

LSS - Lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade

SAS - Socialt Ansvarig Samordnare

Innehållsförteckning

Abstract	1
Förord.....	1
1 Inledning	2
1.1 Problemformulering.....	2
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Studiens relevans för socialt arbete	5
1.4 Avgränsning	5
1.5 Arbetsfördelning.....	7
2 Fördjupning om ämnets kontext.....	8
2.1 Om funktion	8
2.2 Om hjälpbehövande	9
2.3 Om våld.....	9
2.4 Om lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS	11
2.5 Om lex Sarah.....	12
2.6 Om rättigheter för personer med funktionsnedsättning	14
3 Kunskapsläget.....	16
3.1 Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder. Barbro Lewin.....	16
3.2 “Jag gör henne bara en tjänst.” Betydelsen av kroppsnormativitet i förståelsen av kön, kroppslighet och sexualitet vid våld mot kvinnor med funktionshinder. Denise Malmberg.....	18
3.3 Våldsamt osynlig. Brottsofferjouren.....	20
3.4 Våld mot personer med funktionshinder. Brottsförebyggande rådet.....	21
3.5 Sammanfattning av forskningsläget	22
4 Teoretiskt ramverk.....	23

4.1	Socialkonstruktivism	23
4.1.1	<i>Socialkonstruktivistiskt perspektiv på funktion</i>	25
4.1.2	<i>Socialkonstruktivistisk förståelse av problem</i>	25
4.2	Maktteori	26
4.2.1	<i>De professionellas makt</i>	28
4.2.2	<i>När maktutövning resulterar i våld</i>	28
4.3	Intersektionalitet	29
4.3.1	<i>Intersektionalitet och funktionsförmåga</i>	30
4.3.2	<i>Intersektionellt perspektiv på våld i nära relationer</i>	31
5	Metod och metodologiska överväganden.....	32
5.1	Metodval	32
5.2	Urvalsprocess	33
5.3	Genomförande av intervjustudien	35
5.4	Bearbetning av empirin och analysmetod.....	36
5.5	Förförståelse	37
5.6	Studiens tillförlitlighet	38
5.7	Forskningsetiska överväganden.....	39
6	Resultat och analys	42
6.1	Resultat och analys av lex Sarah anmälningar	42
6.1.1	<i>Berättelsen</i>	42
6.1.2	<i>Delaktighet i händelsebeskrivningen</i>	45
6.1.3	<i>Förminskning av händelsen och av brott</i>	48
6.1.4	<i>Att försvara förövaren</i>	49
6.1.5	<i>Humanistisk människosyn</i>	51
6.1.6	<i>Självbestämmande och frivillighet</i>	53
6.1.7	<i>Självbestämmande och integritet</i>	55

6.2	Resultat och analys av kvalitativa intervjuer.....	56
6.2.1	<i>Den enskildes delaktighet</i>	56
6.2.2	<i>Att förklara händelsen, ett missförhållande eller brott?</i>	59
7	Diskussion	62
	Referenslista.....	66
	Bilaga 1 – Informationsbrev	68
	Bilaga 2 - Intervjufrågor till ledande i kommun och SAS.....	70
	Bilaga 3 - Intervjufrågor IVO	71
	Bilaga 4 - Intervjufrågor Rättsombud	73

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till alla informanter, som trots stora utmaningar under rådande pandemi, gjort sig tillgängliga för att delta och bidra med material till vår forskning. Tack vare ert bidrag med värdefull kunskap och viktiga perspektiv har vi kunnat utveckla och färdigställa denna uppsats.

Vi vill tacka varandra som trots pandemi och karantän stöttat varandra genom hela processen, lyssnat till varandras styrkor och svagheter.

1 Inledning

1.1 Problemformulering

Ett boende med särskild service (BmSS) är ett hem för människor som är i behov av hjälp och stöttning i sin vardag. Behoven ser olika ut i både dess form och utsträckning, därför finns det personal på plats som ska hjälpa och stötta.

Verksamheten är uppbyggd för att säkerställa de boendes rätt till goda levnadsvilkor enligt Lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Om vi stannar där hade det varit enkelt, verksamheten finns till för de boende och personalen är där för att hjälpa. Men för personalen är detta hem en arbetsplats och för deras chefer en av flera verksamheter de ansvarar för. På samma plats, BmSS, hemmet, arbetsplatsen, verksamheten ryms därmed flera olika perspektiv och intressen. Perspektiven, intressena och behoven prioriteras utifrån tolkningar från de som har störst makt.

I varje relation mellan professionell och hjälpbehövande finns en ofrånkomlig maktojämlikhet där den professionella har övertaget (Greta Marie Skau, 2018). Övertaget förstärks i BmSS utifrån rådande funktionmaktsordning som innebär att samhället har utformats utifrån normer kring funktion och tanken om den funktionsfullkomliga människan, normaten. En nedsättning i funktion skapar hinder i mötet med omgivningen eftersom samhället är uppbyggt för den utan nedsättningar. Detta har skapat en maktordning med över och underordnade positioner utifrån individens funktionsförmåga (Mårten Söder, Agneta Hugemark & Lars Grönvik, 2016). Personalen har en maktposition både utifrån sin yrkesroll, expertkunskap och funktionsförmåga. Den boende är alltid i en beroendeställning till personalen eftersom de behöver deras stöd i vardagen. Personalens makt använd oftast i syfte att hjälpa och stötta den enskilde, men även om syftet är gott händer det att makten resulterar i en kränkning för den enskilda. Det förekommer även att personal utnyttjar den boendes beroendeställning och missbrukar sin maktposition för att utföra våldshandlingar gentemot den enskilde. Det kan handla

om olika former av fysiska, psykiska, ekonomiska eller sexuella övergrepp, det kan vara en kränkning och ett lagbrott.

Att utsättas för våld innebär en kränkning av de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna. Det kan sätta djupa spår i människan med en negativ påverkan på dess välmående och hälsa. Tidigare forskning visar att personer med funktionshinder löper större risk att utsättas för våld, de har ofta en ökad sårbarhet samt befinner de sig ofta i en beroendeställning till den som utför våldet (Socialstyrelsen, 2016). Dessutom är våldet till stor del osynliggjort i så väl rättsväsendet, som forskning och samhällsdiskurser. Att utsättas för en våldshandling kan innebära fysiska, psykiska och ekonomiska skador. Förmågan att hantera skadorna är högst individuella, faktorer som livssituation och tidigare utsatthet kan påverka förutsättningarna. Bra hjälp och stöd förbättrar möjligheten att bearbeta händelsen (Brottsofferjouren, 2015). Att själv sätta ord på det som hänt och förstå det i termer av brott eller kränkning kan bidra till bearbetning och läkning. En del kognitiva funktionsnedsättningar kan innebära en begränsning i förståelsen för händelsen och en svårighet att själv värna sina rättigheter. Därför blir omgivningen, anhöriga, god man och personal viktiga i att hjälpa till med förståelsen för det som inträffat.

Enligt Denise Malmberg (2014) gör omgivningen ofta andra tolkningar av en händelse när personen som utsatts har funktionsnedsättningar, vilket leder till en förminskning och avkriminalisering av brottet. När omgivningen inte ser, vill se eller benämner det som en våldshandling eller ett brott, hur ska då den enskilde kunna göra det? Omgivningens attityder kan försvåra möjligheten att berätta om våldet, att synliggöra det eller rapporterat till polis (Brottsförebyggande rådet, 2007). Förminskandet och osynliggörandet leder till en minskad rättssäkerhet för personer med funktionshinder. En del av rättssäkerheten går förlorad när den som utsatts för en kränkande eller brottslig handling är beroende av företrädare som tolkar personens känslor och behov. Finns det kompetent och lyhörd personal som tolkar och stöttar de boende blir förutsättningarna för bearbetning av händelsen

bättre, men saknas detta förstärks den boendes osynlighet, beroendeställning och sårbara position.

När personal på BmSS utför en våldshandling mot en boende så sker detta i en relation och i ett hem. Det måste ses i sin kontext och utifrån begrepp som makt, beroende och utsatthet. Runt offer och förövare finns en hel verksamhet med personal, ledning och andra boende. När övergrepp uppdagats ska personalen rapportera detta till ledningen som avgör om det ska startas en utredning. Utredningen kan leda fram till slutsatsen att det är ett missförhållande i verksamheten vilket då ska lex Sarah anmälas till Inspektionen För Vård och Omsorg (IVO). Den som gör anmälan är vanligtvis en socialt ansvarig samordnare (SAS) eller en verksamhetschef. Den enskilde och dennes anhöriga kan lämna klagomål till IVO men de är inte skyldiga att utreda klagomålen. Den enskilde är därmed beroende av den som skriver anmälan för att få sitt perspektiv förmedlat. Det är här de olika perspektiven blir relevanta, Vad är det som hänt? Är det ett missförhållande i en verksamhet? Eller är det en människa som utsatts för våld i sitt hem? I samma rum finns flera tolkningar, intressen och perspektiv. Händelsen har skett i en specifik och komplex kontext där makt och beroende är två oundvikliga komponenter. Vilka tolkningar som görs, vems berättelse som berättas påverkar vår förståelse av händelsen. Det är därför intressant att titta på hur processen kring en lex Sara anmälan ser ut utifrån ett brukarperspektiv. Inkluderas den enskilde i utredningen utifrån LSS grundvärden om självbestämmande, integritet och frivillighet? Vem ges tolkningsföreträde? Detta för att se vilka perspektiv som tas i beaktning när utredning sker och åtgärder sätts in.

1.2 Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att undersöka ifall LSS grundvärden om självbestämmande, integritet och frivillighet, avspeglas i lex Sarah processen gällande våld och kränkningar mot personer boende på BmSS där förövaren är personal. Vidare analyseras om den enskildes röst lyfts fram och i så fall på vilket sätt. Detta för att

ta reda på ifall den enskildes behov, rättigheter och perspektiv beaktas under utredningen.

Frågeställningar:

- Vilket utrymme ges den enskildes berättelse i en lex Sarah anmälan?
- På vilket sätt är LSS grundvärden med i processen med en lex Sarah anmälan?

1.3 Studiens relevans för socialt arbete

Socialstyrelsen (2014) har sammanställt en handbok med rekommendationer för hur en lex Sarah utredning genomförs. Där i betonas vikten av ett bemötande präglat av respekt för den enskildes självbestämmande, integritet, trygghet och värdighet. Med utgångspunkten att LSS värdegrund bör genomsyra arbetet med lex Sarah utredningar och planerade åtgärder, är det relevant att undersöka i vilken utsträckning det görs och på vilket sätt. Under studiens gång har det inte framkommit någon tidigare forskning som undersöker detta. Våld riktat mot personer med funktionsnedsättningar är en problematik som ofta osynliggörs och forskning kring ämnet är relativt nytt, så det finns mycket kvar att studera. Särskilt svårt har det varit att hitta forskning kring det våld som personal utför inom LSS verksamheter. Brå efterlyser i sin rapport ett mer systematisk kunskapshöjande arbete gällande våld mot personer med funktionshinder (Brå, 2007). Intentionen är att studien ska bidra med ny kunskap om hur personals våld mot brukare hanteras inom verksamheter. Förhoppningen är att detta ska leda till ett ökat inflytande för den enskilde när ett missförhållande uppdagats. Vi anser att rösten från de som blir utsatta för övergrepp inom LSS-verksamheter måste höras och att deras perspektiv ska tas på allvar.

1.4 Avgränsning

Basen för studien är en textanalys av lex Sarah anmälningar från år 2018. Anmälningarna gäller våld och kränkningar som personal har utsatt den enskilde för i hemmet, BmSS. Personal har ett ansvar att arbeta utifrån LSS grundvärden

samt säkerställa att den enskilde möts utifrån dess principer. Det ansvaret finns inte mellan två medboende, därav ingår inga anmälningar gällande våld mellan medboenden i studien.

Avgränsningen till att enbart studera anmälningar gällande vuxna personer var dels en etisk fråga, dels en juridisk fråga. I Sverige är idag alla människor över 18 år myndiga, detta sedan år 1998 då omyndighetsförklaringen av människor togs bort. Det innebär att alla människor oavsett funktionsförmåga ska ges samma juridiska rättigheter och skyldigheter, så som att få föra sin egen talan. I denna studie var det främst intressant att titta på hur myndiga människors berättelser och behov ges utrymme i den process som följer när ett missförhållande uppdagas i verksamheten.

Studien omfattar samtliga lex Sarah anmälningar rörande vuxna som utsatts för våld och kränkningar utförda av personal som IVO fattade beslut om år 2018. Att utgå från ett år gav en rimlig mängd empiri att hantera bestående av 35 anmälningar. Valet av år 2018 motiveras med att det är nära i tid samtidigt som IVO har sammanställt statistik och gjort egna analyser gällande året. Statistik för år 2019 var fortfarande inte publicerad när studien startade. IVO organiserar anmälningarna av våldet och kränkningar utförda av personal i fyra kategorier, "Fysiskt våld/övergrepp personal", "Psykiskt övergrepp/kränkning", "Sexuellt övergrepp personal" och "Ekonomiskt övergrepp". Att utgå från befintliga kategorier innebar att det blev enkelt att begära ut relevanta anmälningar från IVO, samtidig som de stämde väl överens med forskningens syfte. Inledningsvis fanns en ambition att inkludera anmälningar som berörde försummelse som form av kränkning och övergrepp att analysera. Eftersom den kategoriseringen inte fanns hos IVO hade det inneburit att vi hade behövt begära ut samtliga anmälningar som gjorts år 2018, det hade resulterat i en stor mängd anmälningar, var av flertalet hade varit irrelevanta för studiens syfte. Av etiska och tidsbegränsade skäl var detta inte rimligt att göra. Dock skapar det en lucka i studien där en form av övergrepp från personal inte finns med.

Avgränsningarna anses rimliga utifrån uppsatsens omfång, både lex Sarah anmälningarna och intervjuer med sakkunniga gav en stor mängd material att analysera och utgå ifrån.

1.5 Arbetsfördelning

Genom hela processen har vi haft ett nära samarbete och fördelat arbetet så jämlikt som möjligt. Vi har arbetat tillsammans i de bitar som krävts, exempelvis tematisering, analys och diskussion. Medan läsning, kodning och vissa bitar av skrivandet har gjorts var för sig. Bearbetning av text har genomförts av båda och diskussion har förts kontinuerligt genom hela arbetet. På det sättet har vi båda varit involverade i samtliga delar av uppsatsen.

2 Fördjupning om ämnets kontext

I detta kapitel redogörs relevanta begrepp och studiens tolkning av dessa. Vidare ges en förklaring av LSS värdegrund samt en fördjupning i lex Sarah. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som Sverige har skrivit under presenteras. Syftet är att ge en överblick över de lagar och ramverk som påverkar livet och verksamheterna för personer med funktionshinder.

2.1 Om funktion

Det finns två dominerande modeller om funktion som påverkar samhällsdiskursen. Denna studie utgår från den sociala modellens förståelse av funktion. Det innebär ett se funktionshinder som ett resultat av barriärer i samhället, vilka skapar svårigheter och hinder för individen när den interagerar med omgivningen. Det är omgivningen som inte är anpassad till individens behov. Perspektivet leder till ett fokus på samhällets ansvar att genom olika insatser öka tillgängligheten och verka inkluderande. Till skillnad från den medicinska modellen som i större utsträckning fokuserar på individens sjukdom, skada eller brist. Den medicinska modellen riktar in sig på att åtgärda och försöka att anpassa individen för att den ska fungera så bra som möjligt i samhället (Rafael Lindquist, 2017).

Utifrån den sociala modellen blir det viktigt att se till var och ens funktionsförmåga med styrkor och svårigheter. Ett begrepp som då ligger nära till hands att använda är funktionsvariation som är ett normkritiskt, icke-värderande begrepp gällande funktion. Begreppet har tillfört en utsuddning av gränser mellan "nedsatt" och "fullkomlig", "sjuk" och "frisk". Alla människor har en funktionsvariation (FunkTek, 2020). Dock är det ett begrepp som inte används i LSS lagstiftningen, därmed leder det inte till att en individ har rätt till stöd och hjälp enligt LSS.

Med utgångspunkt att det är upp till var och en att välja det ord som de kan identifiera sig med och en insikt om att ordval kan upplevas kränkande för individer har vi beslutat att använda oss av de begrepp Socialstyrelsen (2020) rekommenderar med tillhörande begrepps formulering:

- Funktionsnedsättning, nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga.
- Funktionshinder, begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.

2.2 Om hjälpbehövande

På samma sätt som begrepp gällande funktion innebär en subjektiv upplevelse av orden så uppfattas begrepp som klient, brukare och den enskilde olika. Det som för någon kan innebära en identifikation kan för någon annan upplevas som en kränkning. Denna studie utgår från Socialstyrelsens rekommendation att använda begreppet brukare. Brukare syftar till person som får, eller som är föremål för en utredning om att få, individuellt behovsprövade insatser från socialtjänsten (Socialstyrelsen, 2020). Begreppet "den enskilde" upplevs av många som mer respektfullt vilket gör det vanligt förekommande i utredningar och samtal. "Den enskilde" som synonym till individen och privatpersonen, till skillnad från myndighetsperson eller den professionella. Vi kommer variera mellan begreppen för att underlätta läsningen.

2.3 Om våld

Våld, övergrepp och kränkningar är begrepp vars betydelse kan variera och gå in i varandra beroende på sammanhang. Det finns juridiska, subjektiva och kulturella tolkningar av begreppen för att nämna några faktorer som påverkar förståelsen. Nedan redogörs för denna studies tolkning av begreppen.

Våld är varje handling riktad mot en annan person, som genom att denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något den vill (Per Isdal, 2017, s.9).

Det ger en definitionen av våld som ett bredare begrepp än vad som anses vara våld i ett juridiskt sammanhang. Det finns flera våldstyper, WHO har definierat fyra olika former fysiskt, sexuellt och psykiskt våld samt försummelse (Socialstyrelsen, 2016). Materiellt och ekonomiskt våld är ytterligare våldstyper som allt oftare lyfts i diskussioner om *våld i nära relationer*. Det är relevant för studien att lyfta begreppet våld i nära relation som syftar till ett systematiskt våld eller övergrepp som sker vid upprepade tillfällen av en närstående. Begreppet närstående kan syfta till den du bor med och till familjemedlemmar, makar, barn eller andra släktingar. Närstående är könlöst och syftar till en person som den våldsutsatta bedömer sig ha en förtroendefull relation till. Bedömningen skall göras i varje enskilt fall beroende på familje- och levnadsförhållanden eftersom en närstående kan innefatta personer utanför familj eller släkt (Socialstyrelsen, 2016). Den typ av förtroendefulla relationer kan uppstå mellan den enskilde och personal på BmSS eller annan LSS verksamhet. För personer med funktionsnedsättningar kan begreppet nära relation alltså utvidgas till att handla om omsorgsgivare och på arenor utanför hemmet (Malmberg, 2014).

Denna studie utgår från Greta Marie Skaus (2018) definitioner av begreppen kränkning, misshandel och övergrepp:

Kränkning är en handling som utförs av en individ mot en annan individ vilket leder till att dennes självbild tar allvarlig skada. Det medför en särskild form av psykisk smärta som förödmjukelse, nedvärdering, förlöjligande men det kan även medföra en fysisk skada. Kränkning är ett brett begrepp som inkluderar allt från en förolämpning till återkommande övergrepp, våld och misshandel. Kränkningar är en form av kommunikation och den sker inom en social relation. Upplevelsen av händelsen är subjektiv och tolkningen av händelsen är beroende av kontext (Skau, 2018).

Misshandel är en allvarlig och grov form av kränkning. Det är ett straffrättsligt begrepp, vilket innebär att den som utsatts har rätt att få sin sak prövad i domstol (Skau, 2018).

Övergrepp är en relativt allvarlig kränkande handling av psykisk och ibland fysisk karaktär (Skau, 2018). Övergrepp kan vara en straffrättslig fråga.

2.4 Om lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS

LSS är en unik lag som garanterar ovillkorlig rätt till personligt stöd och goda levnadsvillkor för personer med omfattande funktionshinder. Det är en rättighetslag, vilket innebär att den som tillhör någon av de tre definierade personkretsarna har rätt att söka stöd enligt denna lag. LSS bygger på frivillighet, insatsen ska ges till den som söker och får inte på något sätt inskränka på de rättigheter individen ges enligt andra lagar. LSS sticker ut genom att säkerställa "goda levnadsvillkor" istället för "skäliga levnadsvillkor", vilket betonar det utökade ansvaret kommunen har att tillgodose individens önskemål med respekt för självbestämmandet. När lagen kom år 1993 innebar det en utökad makt till den enskilda i förhållande till personal och myndigheter (Lewin, 2011).

LSS lagstiftningen vilar på två övergripande värden som ska genomsyra allt arbete inom verksamheterna. Den ena värdet är goda levnadsvillkor som ska säkerställa medborgarskapet och det andra är en humanistisk människosyn som ska präglade bemötandet. Den humanistiska människosynen står inte utskrivet i lagtexten utan kan endast läsas om i propositionen. Dock speglas människosynen i lagen genom att den betonar att stödet ska ges genom självbestämmande, integritet och frivillighet. Målet är att det ska leda till möjlighet att leva som andra med självständighet och full delaktighet. Humanistisk människosyn innebär att ha en tro på att människor kan utveckla sina förmågor för att utträta saker som tidigare varit en omöjlighet (Lewin, 2011).

Begreppet humanistisk människosyn definieras i (prop.1992/1993:159):

Den humanistiska människosynen innebär att människan alltid är att betrakta som en individ med ett värde i sig. Ingen människa är mer värd än någon annan. En ovillkorlig rätt till respekt för människovärdet förändras inte av grad eller art av funktionsnedsättning. Den människa som har ett svårt handikapp får aldrig betraktas som "föremål för åtgärder" utan skall ses som en individ med rättigheter (Lewin, 2011, s27).

Nedan redogörs för två paragrafer i LSS som är av särskilt intresse för denna studie.

LSS 5 § Verksamhet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i 1 §. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra (SFS 2020:441).

LSS 6 § Verksamheten enligt denna lag skall vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten skall vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (SFS 2020:441).

Att LSS bygger på frivillighet innebär att inga former av tvångs- och begränsningsåtgärder får ske annat än i nödvärn. Där är kommunen eller företaget som driver verksamheten som är ansvariga att se till att personalen har den kunskap och de förutsättningarna som krävs för att tvångs och begränsningsåtgärder aldrig används (Socialstyrelsen, 2020).

2.5 Om lex Sarah

Om ett missförhållande uppdagas har var och en av de anställda en skyldighet att rapportera detta till ledningen. När det rör sig om ett allvarligt missförhållande eller risk för allvarligt missförhållande ska en lex Sarah anmälan lämnas in till IVO. Lex Sarah infördes i LSS år 2005 och förstärktes år 2011 (Lewin, 2011).

Syftet med lex Sarah är att säkerställa ett systematiskt kvalitetsarbete inom socialtjänsten och LSS verksamheter. Arbetet ska rätta till brister i verksamheten och säkerställa att inget liknande missförhållande sker igen. IVO:s policy är att anta ett tydligt brukarperspektiv vid tillsyn och utredningar. Tillsyn skall bidra till att vården håller god kvalitet genom säker och god omsorg. Insatsen ska anpassas utifrån omsorgstagarens behov och med dennes bästa i fokus (IVO, 2020).

Socialstyrelsen (2014) har sammanställt en handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah. Anmälaren kan använda sig av handboken när rapporten skrivs. Där fastslås att alla handlingar som utförts eller underlåtit att utföras och som inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för den enskildas liv, säkerhet, fysiska eller psykiska hälsa, ska anmälas till IVO genom lex Sarah. Den enskilde bör alltid få veta när ett missförhållande skett och det ska finnas rutiner som tydliggör vem som är ansvarig för att den blir underrättad. Rutinerna ska fastslå vem som är ansvarig för att bedöma om och hur den enskilde ska få stöd när missförhållandet uppdagats. Socialstyrelsen betonar vikten av bemötandet gentemot den enskilde, vilket ska präglas av respekt för personens självbestämmanderätt, integritet, trygghet och värdighet. Den enskildes beroendeställning i förhållande till personal och verksamhet betonas i handboken. Beroendeställningen medför ett ökat ansvar för den som upprättar en lex Sarah anmälan att säkerställa ett värnade om den enskildes rättigheter samt ett värdigt bemötande (Socialstyrelsen, 2014).

I handboken fastställs att en kränkande handling utförd av personal kan upplevas särskilt kränkande på grund av att den utförts av någon som väntas ge stöd och hjälp. De händelser som skulle kunna vara ett brott kan behöva polisanmälas eftersom det endast är rättsväsendet som kan avgöra huruvida ett brott är begånget. Om den enskilde önskar polisanmäla bör verksamheten ge det stöd som denne behöver för att kunna genomföra anmälan. I fall som vid grövre brottslighet kan socialnämnden upprätta en polisanmälan utan den enskildes samtycke. Brott mot personer i skyddslös ställning anses vara särskilt allvarligt vilket ger ett strängare straff för den som döms. Det gäller även när den åtalade har utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende (Socialstyrelsen, 2014). Det är rimligt att anta att våld som personal utövar mot brukare bör utredas utifrån detta perspektiv, att det kan röra sig om en person som utnyttjat sin maktposition gentemot en person i skyddslös ställning.

IVO, menar att det finns kunskapsbrister om funktionshinder inom hela socialtjänsten och lyfter därför problematiken som ett av sina fokusområden i den sammanfattande rapporten över år 2018. Personal saknar fortfarande kunskap om

att tvångs- och begränsningsåtgärder inte får förekomma inom LSS samt insikten att det innebär en kränkning av den enskildes mänskliga rättigheter att utföra den typ av handlingar. Socialstyrelsen har gjort bedömningen att det förekommer våld eller hot om våld på 35% av samtliga BmSS under 2017. Utifrån detta har IVO beslutat att göra frågan till en prioritering genom en nationell tillsyn under åren 2019-2020 (IVO, 2019).

2.6 Om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Sverige har skrivit under FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Konventionen togs fram å 2006, trädde i kraft år 2008 och för Sverige år 2009. Därigenom har Sverige förbundit sig att följa konventionen och aktivt arbeta för att värna att dessa rättigheter. Syftet med konventionen formuleras i Artikel 1:

Denna konventions syfte är att främja, skydda och säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning och att främja respekten för deras inneboende värde.

Personer med funktionsnedsättning innefattar bl.a. personer med varaktiga fysiska, psykiska, intellektuella eller sensoriska funktionsnedsättningar, vilka i samspel med olika hinder kan motverka deras fulla och verkliga deltagande i samhället på lika villkor som andra (Regeringskansliet, 2008, s.7).

Konventionen lyfter fram statens ansvar för att säkerställa allas likhet inför lagen och den enskildes rättssäkerhet.

Artikel 12.2:

Konventionsstaterna ska erkänna att personer med funktionsnedsättning åtnjuter rättskapacitet på lika villkor som andra i alla hänseenden (Regeringskansliet, 2008, s.14).

Artikel 12.3:

Konventionsstaterna ska vidta ändamålsenliga åtgärder för att erbjuda personer med funktionsnedsättning tillgång till det stöd de kan behöva för att utöva sin rättskapacitet (Regeringskansliet, 2008, s.14).

Genom detta är varje människa oberoende av funktionsförmåga lika inför lagen. Deras rättskapacitet ska erkännas och staten har ett ansvar att tillgodose det som behövs för att säkerställa detta. Alla människor ska få samma tillgång till rättssystemet genom rättsprocessens alla skeden, från utredning till dom.

Vidare lyfter konventionen rätten att inte utsättas för utnyttjande, våld eller övergrepp.

Artikel 16.1:

Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga lagstiftnings-, administrativa, sociala, utbildnings- och andra åtgärder för att skydda personer med funktionsnedsättning, såväl inom som utom hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp, däribland hänsyn till om det är könsrelaterat (Regeringskansliet, 2008, s.16).

Artikel 16.3:

För att förhindra alla former av utnyttjande, våld och övergrepp ska konventionsstaterna säkerställa att alla anläggningar och program som är avsedda för personer med funktionsnedsättning effektivt övervakas av självständiga myndigheter (Regeringskansliet, 2008, s.16).

Sverige har åtagit sig att säkerställa att konventionen följs i samhället, att värna om och aktivt arbeta för att alla människor, oavsett funktionsförmåga, skyddas från våld och övergrepp samt får sina rättigheter tillgodosedda.

3 Kunskapsläget

I sökningar efter tidigare forskning om våld inom BmSS framkom det att ämnet är en svagt utforskad arena. Sökningen har främst skett via Göteborgs universitetsbiblioteks hemsida och de databaser som finns tillgängliga där, Supersök, Swepub och Libris. Med sökord, olika former och kombinationer som "våld inom LSS" eller "våld mellan personal och brukare", "lex Sarah". Att det förekommer våld mot särskilt utsatta grupper är erkänt, forskning i ämnet utifrån olika kontexter styrker detta. Nedan följer en redogörelse av forskning, i artiklar och litteratur som är relevanta för denna studie. I den presenterade forskningen framgår det att personer med funktionshinder har en ökad utsatthet i och med sin beroendeställning samt att funktionsnedsättningen är en orsak till att våld och kränkningar riktas mot dem.

3.1 Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder. Barbro Lewin

Forskningen syftar till att undersöka de brottsliga handlingar som drabbar personer med funktionshinder, beskriva det offentligas bemötande mot de som utsatts samt identifiera hinder för den utsatta att få upprättelse. Studien består av en enkätundersökning till gode män i Sverige, med frågor gällande om de huvudmän de arbetade för hade blivit utsatta för brott mellan åren 1999–2000. Svarefrekvensen i studien var 78% motsvarande 755 goda män och totalt 978 huvudmän (Barbro Lewin, 2002).

Lewin beskriver hur funktionshinder påverkar människans rättssäkerhet. När någon behöver tolka åt en får det en negativ påverkan på den rättsliga handlingsförmågan, från den första kontakten med polis och vidare genom hela rättsprocessen fram till ett domstolsbeslut. Lewin menar att det beror på att själva essensen i rättslig förmåga grundar sig i att kunna bistå rättsväsendet med nödvändig information. Därmed blir kommunikationsförmågan viktigt för få sina rättigheter tillgodosedda inom rättsväsendet. Att det inte sker fullt ut är enligt

Lewin en form av diskriminering som leder till att principen om att allas likhet inför lagen inte gäller för de med kognitiva eller kommunikativa begränsningar (Lewin, 2002).

Sammanlagt hade 42 personer, motsvarande 3,5% av huvudmän, utsatts för brottsliga handlingar under perioden, vilket uppmättes till 74 brottsliga handlingar. Eftersom en handling bedöms som enstaka eller upprepad, innebär det att siffran av 74 händelser i själva verket är högre. I mer än hälften av fallen var brotten återkommande. Det vanligaste brottet var stöld 22%, följt av misshandel 16%, förolämpning 13% och sexuella övergrepp 11%. Lewins slutsats är att yngre personer med funktionshinder är mer drabbade än äldre men att det inte fanns någon skillnad i utsatthet beroende på kön (Lewin, 2002).

Det fanns ofta en misstanke om vem gärningspersonen var och den var ofta känd för offret. En tredjedel av gärningspersonerna var personal, men det förekommer att både gärningsperson och offer hade funktionsnedsättningar. Lewin visar att relationen mellan offer och förövaren präglas av en maktobalans. Det finns en maktobalans mellan offret och samhället då rådande normer om funktion pekar ut funktionshindrade som avvikande från resten av samhället vilket ofta gynnar gärningspersonen. Vidare pekar Lewin ut osynlighet som den största riskfaktorn till att funktionshindrade utsätts för övergrepp. Övergreppen kan pågå så länge de inte uppdagas, men även då lever offren i skymundan från rättsprocessen. Anmälan görs sällan därför syns det inte att något brottsligt begåtts och de brott som anmäls leder sällan till en rättsprocess. Det är vanligt att de huvudmän som utsatts för något inte ser sig själva som ett offer och därför inte betar sig eller agerar enligt normen kring hur ett offer ska bete sig (Lewin, 2002).

Lewin vidareutvecklar delar av sin forskning i boken *Utsatta och sårbara brottsoffer* (2004). Där problematiserar hon frågan om det finns en mening med att urskilja personer som har funktionshinder från de som inte har det. Lewin menar att det gör det eftersom:

1. Vanligtvis är själva funktionshindret orsaken till att någon utsätter den för brottet. Det kan handla om att utnyttja personens kognitiva begränsningar eller flytta på saker för en person med synnedsättning.
2. Funktionshindret kan ha betydelse för möjligheten att få upprättelse efter att utsatts för brott. Detta eftersom personen kan vara i beroendeställning eller att det förekommer dubbelt utnyttjande (Lewin 2004).

3.2 “Jag gör henne bara en tjänst.” Betydelsen av kroppsnormativitet i förståelsen av kön, kroppslighet och sexualitet vid våld mot kvinnor med funktionshinder. Denise Malmberg

Malmbergs vill i sin artikel synliggöra våld mot kvinnor med funktionshinder, något hon menar är underrepresenterat både i feministisk våldsforskning och i de politiska diskussionerna kring sexualiserat våld. Enligt henne räcker det inte med att enbart förklara problematiken utifrån den utsatta position individen befinner sig i samhället. Det behövs en analys utifrån normer, representationer och attityder kring funktionsnedsättningar. Malmberg har myntat begreppet kroppsnormativitet som syftar till att synliggöra normer kring kroppen och funktion, vilka leder till en uppdelning av människor som funktionshindrade och icke-funktionshindrade. Att bli definierad som en person med en funktionsnedsatt kropp innebär enligt Malmberg att bli ett objekt i såväl biologiskt, materiellt, socialt som kulturellt hänseende. Kroppsnormativiteten upprätthåller förtryck gentemot personer med funktionshinder, vilket ökar individens brottsutsatthet. Malmbergs analys sker utifrån våld och funktionshinder, genus, kropp och sexualitet samt sociala och kulturella representationerna av att vara kvinna och funktionshindrad (Malmberg, 2014).

Malmberg beskriver faktorer som orsakar den ökade utsattheten för kvinnor med funktionshinder, så som en utsatt livssituation och ökat beroende av andra. Enligt Malmberg finns det en för beskyddande inställning som riskerar att leda till en ökad utsatthet och minskad rättssäkerhet. Det finns en föreställning om att ingen vill förgripa sig på någon med funktionsnedsättningar. Detta gör att brotten

osynliggörs och det underlättar för gärningspersonen att komma undan. Ofta är det just de människor som finns där för att skydda och ge omvårdnad som förgriper sig på personen. Den utsattas berättelse tas inte på allvar på grund av dennes funktionshinder, särskilt när det rör sig om kognitiva begränsningar. Att bli osynliggjord och inte tagen på allvar i sin berättelse som brottsutsatt innebär enligt Malmberg en förminskning både av brottsituationen och människovärdet. Hon utvecklar resonemanget till att andra normer och andra människovärden gäller för personer med funktionshinder än för de utan. Detta får konsekvenser för rättssäkerheten. En tendens finns i att förminska och "avkriminalisera" brott som skett gentemot personer med funktionshinder. Våldtäkt benämns som sexuellt övergrepp, våld benämns som bråk. Det leder till en degradering av den enskildes upplevelse och förmildrar förövarens handling. För att komma till bukt med problemet måste samhället se och värdera handlingarna lika oberoende av offrets funktionsförmågor (Malmberg, 2014).

Malmberg kopplar problematiken till kroppsnormalitet, att den funktionshindrade kroppen bedöms som a-normal. För kvinnor leder det till ett osynliggörande av deras könstillhörighet, de ses varken som subjekt eller objekt, utan istället som adjekt. Hon fråntas sitt värde som människa och kvinna samt ses sällan som en kompetent och självständig individ. Den funktionshindrade kvinnan ses antingen som passiv och hjälplös eller aggressiv och krävande eller ful och dum. När dessa bilder internaliseras i människans självkänsla blir det ett utmärkt maktmedel för gärningspersoner att utnyttja. För omgivningen ses den funktionshindrade kvinnans sexualitet som något problematiskt. Antingen anses hon vara asexuell eller översexuell, i båda fallen förminskas och objektifieras hennes sexualitet. Synsättet spelar gärningspersonerna rätt i handen. Den översexuella kvinnan anses inte kunna bli utsatt för något då hon säkert ville det själv, medan det helt osynliggörs att den asexuella kvinnan skulle kunna bli utsatt för våldtäkt. Det blir ett försvar för gärningspersonen både gentemot sig själv, omgivningen och för den utsatta. Gärningspersonen blir en omvårdnadshjälte som gör henne en tjänst och den brottsutsatta tillskrivs ansvaret för våldet. Malmberg menar att för att komma åt problemet med våld riktat mot funktionshindrade

kvinnor krävs ett erkännande av henne som ett kvinnligt subjekt. Det behövs en omvärdering av föreställningar kring den normala kroppen (Malmberg, 2014).

3.3 Våldsamt osynlig. Brottsofferjouren

Brottsofferjouren (BOJ), har sammanställt en rapport om brottsutsatthet hos personer med funktionshinder i syfte att öka kunskapen hos de som arbetar inom funktionsstöd. Rapporten belyser hur våldet tar sig uttryck samt visa hur de kan arbeta med förebyggande åtgärder. Genom att granska forskning och studier gällande våld har BOJ identifierat några faktorer som påverkar konsekvenserna för en person efter att den utsatts för ett brott, samt dennes förmåga att hantera det inträffade. Faktorer som livssituation samt tidigare erfarenheter påverkar de psykiska, fysiska, sociala och ekonomiska konsekvenserna. Att få direkt stöd och hjälp i nära anslutning till händelsen ger bättre förutsättningar för bearbetning. Rapporten visar att stödet till personer med funktionshinder ofta brister av flera anledningar. Dels saknas det erfarenhet och kunskap om hur stödet bäst ges eftersom det handlar om ett outforskat ämne. Dels förminskas händelsen då brottet inte alltid ses som ett brott av antingen den brottsutsatte eller omgivningen. Att ha ett funktionshinder och utsättas för brott kan innebära större konsekvenser efteråt, dels på grund av begränsningar i kognitiva förmågan, dels på grund av att rättssystemet som är otillgängligt för dessa personer (BOJ, 2015).

Rapporten visar att våldsbrott mot personer med funktionshinder sällan leder till polisanmälan och därmed inte till rättegång. Statistiken visar att det vanligaste brottet som anmäls är stöld och ekonomisk brottslighet medan övergrepp och sexualbrott inte anmäls. BOJ visar i sin rapport att den statistik som finns är bristfällig, vilket innebär att det inte går att utläsa i vilken utsträckning personer med funktionshinder är utsatta eller vad de utsätts för. Anledningen kan vara att de statistiska metoder som utförs inte är anpassade för funktionshindrade. BOJ har kommit till slutsatsen att kvinnor är mer utsatta än män, främst vad gäller sexuellt våld och våld riktat mot funktionshindret. Platser där våld mot funktionshindrade sker är på institution och gruppboende. Det förekommer att personal är förövare men även att personalen ser händelsen men bortförklarar innebörden av den.

Ovannämnda kunskapsbrist och faktorer möjliggör att våldet kan fortsätta (BOJ, 2015).

3.4 Våld mot personer med funktionshinder. Brottsförebyggande rådet

Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport utgick ifrån en litteraturgenomgång av svensk och internationell forskning. Brå genomförde även intervjuer med både forskare inom området och fokusgrupper med nyckelpersoner samt en enkätundersökning. I rapporten drar Brå slutsatsen att typen av funktionshinder påverkar utsattheten samt att funktionsnedsättningen kan påverka i vilken grad och utsträckning våldet sker. Brå identifierade tre begrepp som förklarar den ökade utsattheten för våld hos funktionshindrade: Osynlighet, Sårbarhet och Beroende (Brå, 2007).

Osynligheten kan handla om de personer som har svårt att kommunicera eller göra sig förstådda behöver få hjälp av en eller flera som tolkar. En annan osynlighet kan vara att våldet inte betraktas som våld och därför inte utreds som det (Brå, 2007).

Sårbarheten beror på funktionsnedsättningen och de funktionshinder som uppstår. Därför varierar sårbarheten mellan individer utifrån deras unika förutsättningar och omfattning av funktionshinder. Personer med fysiska funktionshinder kan ha svårt att värja sig mot ett övergrepp, på samma sätt som personer med svårigheter att uttrycka sig i tal får svårt att beskriva vad de utsatts för. Sårbarheten påverkas av faktorer som kontaktnät, ålder, kön samt den kognitiva förmågan (Brå, 2007).

Beroende är ett viktigt begrepp gällande personer med funktionshinderns sårbarhet. Funktionshinder i samhället kan leda till en beroendeställning till andra för att få en fungerande vardag.

Brå drar slutsatsen att kvinnor med funktionshinder har en högre utsatthet än kvinnor utan, en särskild utsatthet finns för sexuellt våld. Det sexuella våldet mot kvinnor med funktionshinder tar sig samma uttryck som våld mot kvinnor utan funktionshinder, ofta upprepat och utfört av en partner. Men i och med

funktionshindret tillkommer andra former av förövare i deras närhet som ökar utsattheten, så som personal eller andra brukare. Det är en riskfaktor att leva ett isolerat liv på boende med ett fåtal personer i sitt kontaktnät. Det ökar den enskildes beroendeställning och chansen att våldet upptäcks minskar (Brå, 2007).

Brå menar för att nå systematisk kunskap om våldet mot personer med funktionshinder behöver det synliggöras. Det kan ske genom att öka kunskapen om våld hos närstående, personal inom vård och omsorg samt inom rättsväsendet. Ökad kunskap hos omgivningen kan leda till fler polisanmälningar vilket stärker rättssäkerheten för personer med funktionshinder (Brå, 2007).

3.5 Sammanfattning av forskningsläget

Generellt sett är forskning kring brottsoffer med funktionshinder bristfällig, det är ett osynliggjort och bortprioriterat ämne. Samtlig forskning som redovisats kommer fram till att det finns en kunskapsbrist i ämnet våld, rättssäkerhet och funktionshinder. En orsak till kunskapsbristen är att det både internationellt och i Sverige av olika anledningar är svårt att få fram statistik. Lewins studie lyfter hur tolknings behovet har en negativ påverkan på rättssäkerheten. Medan Malmberg undersöker hur samhällets normer och representationer kring kropp och funktion påverkar individens våldsutsatthet. Samtliga studier belyser osynligheten och beroendet som faktorer som försvårar situationen för de som utsätts. Brå pekar på behovet av kunskapshöjande insatser för personal och anhöriga. Vidare fastställer forskningen att rättssäkerheten för personer på BmSS är svag, på grund av deras beroende ställning till personal eller företrädare i kombination till den kunskapsbrist som finns där och i rättskedjan.

En skillnad i presenterade studier är att Lewin inte kan se någon skillnad i utsatthet mellan könen, medan BOJ och Brå menar att kvinnor har en ökad utsatthet. Malmberg fokuserar enbart på våld riktat mot kvinnor med funktionshinder.

4 Teoretiskt ramverk

I detta kapitel redogörs de teorier, perspektiv och begrepp som används för att analysera empirin. Uppsatsens teoretiska ramverk utgår från socialkonstruktivism, maktteori och intersektionalitet, tre teoretiska perspektiv som går väl att förena med varandra. Socialkonstruktivismen menar att identiteter skapas och formas i möten med andra samt att verkligheten skapas i sociala praktiker. Perspektiv är intressant för studien då verkligheten för personer boende på BmSS till stor del formas utifrån omgivningens normer kring funktion. Detta påverkar deras livsutrymme och autonomi samt ökar utsattheten för våld. Makt är ett mångtydigt begrepp med flertalet olika perspektiv och teorier kopplat till sig. Begreppet fyller en central funktion i teorier gällande våld och kränkningar, vilket gör det högst relevant för denna studie. Ett maktperspektiv kan förklara den ökade utsattheten hos personer med funktionshinder och varför de i högre utsträckning riskerar att utsättas för våld. Samtidigt som det belyser den ojämlika relation som finns mellan den som ger hjälp och den som får hjälp, vilket synliggör den beroendeställning som uppstår för klienten i förhållande till den professionella. En maktojämlighet som tas till sin ytterlighet när den professionella missbrukar sin makt och utsätter brukaren för kränkningar eller våld. En intersektionell analys kan synliggöra maktstrukturer i samhället och hur de påverkar individens vardag och identitet. Perspektivet belyser de normer som råder kring funktion som påverkar LSS verksamheter och personal inom dessa. Att titta på empirin utifrån intersektionell perspektiv syftar till att nå ett djup i analysen gällande funktion, våld och makt.

4.1 Socialkonstruktivism

Analys utifrån socialkonstruktivistisk teori innebär att kritiskt undersöka sociala konstruktioner. Perspektivet leder till ett ifrågasättande av kunskap och sanningar, där inget kan antas stå för något objektivt sant utan allt är en produkt av sitt sammanhang (Bosse Angelöw, Thom Jonsson, Jonas Stier, 2015).

Vivien Burr (2003) har pekat ut fyra grundantaganden som binder samman olika tolkningar av socialkonstruktivismen:

- Att kritiskt undersöka all förgivettagen kunskap.
- Att kunskap är specifikt för ett historiskt, kulturellt och socialt sammanhang.
- Att kunskap är ett resultat av sociala processer.
- Att alla sociala handlingar sker utifrån dessa kunskapsramar.

(Angelöw, Jonsson & Stier, 2015)

Utgångspunkten är att människor skapar sociala kategorier, såsom man/kvinna, svensk/nysvensk, ungdom/vuxen, samt fyller dessa begrepp med en innebörd eller värden utifrån given social kontext. Den sociala kategoriseringen sker för att göra vår värld begriplig. Likt den symboliska interaktionismen menar socialkonstruktivismen att människans identitet skapas genom interaktion med andra människor. På samma sätt anses verkligheten vara socialt definierad, människan definierar sin verklighet genom sociala praktiker. Genom tre fundamentala processer externalisering, objektifiering och internalisering, konstruerar människan sin uppfattning av världen. Med externalisering menas att vi ger uttryck för våra inre föreställningar och uppfattningar i våra sociala handlingar. I och med detta skapar vi något, ett objekt, utifrån vår egen uppfattning av verkligheten, vilket innebär att det har skett en objektifiering. Internalisering innebär att vi tar till oss andras objekt, dvs andras reaktioner och värderingar påverkar vår uppfattning av oss själva och vår omvärld. Denna tankegång innebär en förståelse av den sociala världen, kategorisering och identitet som en produkt av sociala processer. Vi skapar vår egen uppfattning av verkligheten och all kunskap är beroende på antaget perspektiv utifrån eget intresse (Angelöw, Jonsson & Stier, 2015).

Socialkonstruktivismen ligger nära ett marxistiskt perspektiv som menar att samhället är hegemoniskt där den egna tolkningen av verklighet sker utifrån den egna sociala positionen och klasstillhörighet, om verklighetstolkningen

överensstämmer med rådande samhällsordning. Socialkonstruktivismen drar i vissa avseenden detta längre genom att samtidigt försöka förstå hur dessa sanningar konstrueras (Anna Meuwisse & Hans Swärd, 2013).

4.1.1 Socialkonstruktivistiskt perspektiv på funktion

Att kategorisera människor utifrån funktionsförmåga resulterar i en uppdelning av människor i funktionsnedsatta och funktionsfullkomliga. Att anta ett socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär då att förstå funktionshindret som kontextbundet utifrån samhällets och våra egna föreställningar om fysiska, psykiska och sociala förmågor. Dessa föreställningar är inte objektiva utan resultat av samhällets värderingar och normer. Upplevelsen av funktionsnedsättningen uppstår i mötet med omgivningen och påverkas av sociala processer. Funktionsnedsättningen innebär en avvikelse från normer gällande funktion och en kategorisering utifrån detta, vilket ofta genererar negativa attityder och fördomar från andra människor. Det riskerar att leda till isolering, utanförskap samt att inte bli sedd för hela sin person. Omgivningens fördomar riskerar att internaliseras så att det påverkar självbilden och identiteten. På en individuell- eller gruppnivå går det att prata om Erving Goffmans (1922-1982) Begrepp stigma som syftar till en negativ tolkning av en persons avvikelse. Omgivningen skickar konsekvent negativa signaler gentemot den avvikande personen. Stigma kan därmed ses som en social konstruktion som leder till en marginalisering av människor. Utöver omgivningens attityder finns sociala strukturer och maktförhållanden i samhället som exkluderar människor med funktionsnedsättningar. På samhällsnivå konstrueras föreställningar om funktion genom kategorisering och bedömning av människor utifrån vad som anses normalt och avvikande. Normalitetsdiskurser gällande prestation och försörjning har stor betydelse i dagens samhälle, vilket drabbar de med begränsade möjligheter till lönearbete (Lindqvist, 2017)

4.1.2 Socialkonstruktivistisk förståelse av problem

Det går att se problem som socialt konstruerade där sociala problem bäddas in en kontext. Vad som anses vara ett problem utgår från samhällets normer och det som avviker från dessa anses problematiskt. Somliga problem uppmärksammas

och anses viktiga medan andra sociala problem ignoreras eller marginaliseras. Ett socialkonstruktivistiskt perspektiv riktar uppmärksamhet mot de processer som leder fram till hur vissa fenomen beskrivs och förstås som sociala problem. Utgångspunkterna är att försöka förstå ett socialt problems uppkomst, utveckling och försvinnande (Meuwisse & Swärd 2013). Det sociala problemet har uppstått i ett historiskt och kulturellt sammanhang, genom den utvecklingen har det bildats grupper som gynnas och grupper som missgynnas. Att kritiskt analysera problem genom ett socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär att titta på hur fenomenet beskrivs, vem som beskriver det och vilka som är motståndare till problemformuleringen.

Tankegången resulterar i ett ifrågasättande om de problem som är uppmärksammade i dagens samhälle verkligen är de som skall prioriteras. Pierre Bourdieu (1930-2002) talade om sociala fält och sociala problemfält samt länkar dessa till expertgrupper och forskare som ofta hjälper varandra. Det sociala fältet påverkas av makthavare inom stat, myndigheter och marknad, vilket gör att de ämnen som prioriteras är påverkade av kapitalism och klassamhället. Således är autonomin inom socialt arbete begränsad. Dagens lösningar på sociala problem är individanpassade och försöker återställa en social ordning, genom att begränsa avvikande beteende och förstärka det som anses normalt. Vilket innebär att det är de som sitter i maktposition styr diskursen om vad som är normalt eller avvikande (Anthony Giddens & Phillip W Sutton, 2016).

4.2 Maktteori

Begreppet makt rymmer flera perspektiv och förklaringsmodeller. Makt kan ses som ett uttryck för ojämlikhet mellan människor samtidigt som makt skapar och upprätthåller den ojämlikheten. Makt kan användas för att skada eller för att hjälpa. Det kan ske genom att någon frivilligt ger en annan människa makt eller genom att någon tar makt med våld och hot. Ibland är makten öppen och tydlig, ibland är den dold och svår att se (Skau, 2018).

Max Weber (1864-1920) definierade makt som en individ eller en grups förmåga att få igenom sin vilja trots motstånd. Weber menade att den enes makt enbart kunde öka genom att den andres makt minskade, en person tar makt ifrån någon annan var på en maktkamp uppstår. Samtidigt menar Weber paradoxalt nog att makt förutsätter att någon accepterar tvånget och därmed väljer att bli maktens subjekt. När Weber myntade begreppet dominans syftade det till förmågan att få sin vilja igenom oberoende av vilka konsekvenser det får för den eller de som lyser viljan. Dominans kan ses som en process som över tid bildar samhällets strukturer (Mats Börjesson & Alf Rehn, 2009). Maktutövningen innebär att genom dominans få andra människor att lyda, vilket förutsätter och genererar en maktobalans. Weber skiljer på legitim makt och tvångsmakt, all makt sker inte under tvång utan makt kan vara legitim genom auktoritet (Giddens & Sutton, 2016).

Michael Foucault (1926-1984) menade att makt är nödvändig och existerande i alla sociala interaktioner. I sina teorier utgick han från makt som något som skapas och återskapas mellan människor. Makt kan ses som den kraft som producerar effekter i samhället och mellan människor, positiva effekter såväl som negativa (Börjesson & Rehn, 2009). Foucault menade att makt finns på alla nivåer i den sociala interaktionen, i samhället och mellan människor. Makt blir därmed inte en enkel fråga om vilka individer eller grupper som får eller tar möjligheten att utöva makt över andra. Enligt Foucault hör makt och kunskap samman genom att de förstärka varandra. Makt ger kunskap och vice versa. Kunskap inom ett specifikt område befäster en maktposition i förhållande till andra människor. Ett centralt begrepp i Foucaults teorier är diskurs, sättet att tänka och diskutera om ett specifikt ämne utifrån en gemensam förståelse. Diskursen påverkar vårt sätt att uppfatta och tolka omvärlden, den påverkar vår kunskap och våra "sanningar". Personer med kunskap kommer informera oss om ämnet och genom sin makt påverka vår förståelse för ämnet (Giddens & Sutton, 2016).

4.2.1 De professionellas makt

Att den professionella innehar en maktposition i förhållande till den hjälpbehövande är oundvikligt likvärdig som en förutsättning för att den professionella ska kunna ge hjälp. Att ha makt att hjälpa får inte förväxlas med ett maktövertag över individen. Personer som i sin yrkesroll innehar en maktposition bär ett stort ansvar att förstå innebörden av sin position i förhållande till klienterna, synnerligen i de fall då maktpositionen kan ligga dolt (Skau, 2018). Personal på BmSS förväntas arbeta utifrån ett värnande om brukarnas självbestämmande och integritet men agerar ibland med paternalistiska metoder genom medicinska, fysiska eller psykiska överträdelser. Varje sådan handling förutsätter och genererar ett maktövertag för personalen gentemot den enskilda. Det går inte att säga att motsatsen till hjälp är skada, hjälp kan vara synonymt med skada om hjälpen inte bidrar till vad den enskilde anser vara hjälpbehovet (Skau, 2018).

Foucault menar att maktförhållanden skapar egna lagar och regler. Han utvecklar en teori om biomakt som vävs in i mänskligt beteende och social interaktion. Det är den typen av makt som stater kan använda för att kontrollera sin befolkning, framför allt de som avviker från normen. Den del av befolkningen som lever på disciplinära institutioner tvingas anpassa sig och acceptera den sociala ordningen (Giddens & Sutton, 2016).

4.2.2 När maktutövning resulterar i våld

När makt används för att utöva tvång utgör det en handling av våld eller kränkning. Vad som kan definieras som en kränkning är en komplex fråga. Den unika kontexten handlingen utförs i och/eller den subjektiva upplevelsen hos individen bör avgöra huruvida det är en kränkning. Det går inte att enbart se till upplevelsen då en handling kan innebära en kränkning även om den som utsatts inte upplevde det så. Sen finns det motsatta situationer, där handlingar är socialt accepterade men inte är moraliskt försvarbart eftersom det resulterat i kränkning hos den som utsatts. Det kan då handla om ett agerande som kränker rådande

normer och värderingar i samhället. Om en handling är en kränkning eller inte kan aldrig avgöras utifrån utförarens intention (Skau, 2018).

När det sker övergrepp från professionella mot vårdtagare är det utifrån brukarens egen subjektiva verklighet, vilket ger en förståelse för att det inte går att säga att någon upplevt situationen rätt eller fel. En klient kan utsättas för kränkningar på två olika nivåer, systemnivå eller personnivå. Kränkningar på systemnivå sker som en del av organisationen eller strukturen i enlighet med rådande lagar, normer och värderingar. Den som utför kränkningen gör det utifrån sin yrkesroll i ett givet socialt system. Trots att det är förenligt med rådande lagar och regler är upplevelsen en kränkning för individen. Att kränkningen sker på personnivå innebär att utföraren, den professionella, går utanför systemets ramar och utför den kränkande handlingen mot brukaren trots att det inte är förenligt med yrkesrollen (Skau,2018).

4.3 Intersektionalitet

Begreppet intersektionalitet kommer från engelskans “intersection” som betyder korsning eller skärningspunkt. Det syftar till den punkt där olika kategorier eller dimensioner som exempelvis klass, kön eller funktion möts. Ett intersektionellt perspektiv används för att analysera och synliggöra maktordningen mellan grupper i samhället samt hur gruppen eller individer påverkas av det. Alla människor tillhör en rad olika kategorier och det intressanta blir att titta på vad som händer i skärningspunkten där dessa kategorier möts, vilka olika dimensioner av makt som uppstår samt hur det påverkar grupper och individer (Mårten Söder, Agneta Hugemark & Lars Grönvik, 2016). Genom att använda ett intersektionellt perspektiv blir olika maktstrukturer i samhället synliggjorda samt visar hur dessa påverkar olika områden i samhället som normer, lagar och institutioner (Länsstyrelsens, 2018). Intersektionellt perspektiv kan även innebära en analys av hur kategorierna påverkar människans identitet. Tidigare pratades det om “dubbla förtryck”, tex. att vara kvinna och samtidigt ha en funktionsnedsättning. Idag anses kombinationen av de två kategorierna istället leda till ett mångdubbelt förtryck (Söder, Hugemark & Grönvik, 2016). Intersektionalitet som teoretiskt

redskap används vid komplexa maktanalyser. Utgångspunkten är att makt är en multidimensionell företeelse som grundas i principen om kategorisering. Vid en intersektionell analys skapas en förståelse av hur relationer skapas och förändras eller parallellt driver varandra. Därigenom undersöks hur flera av dessa gruppers förutsättningar tillsammans skapar en maktkontext, vad som sker i den, vad som privilegieras och vad som underordnas (Siv Fahlgren & Lena Sawyer, 2005)

4.3.1 Intersektionalitet och funktionsförmåga

Att anta ett intersektionellt perspektiv på funktionsförmåga kan göras utifrån en identitets vinkel som undersöker hur funktionsförmågan och samhällets normer kring den "funktionsfullkomliga människan" påverkar människors identitet och självbild. Här är en diskursanalys rörande funktion intressant samt hur denna påverkar grupper och individer. Ett begrepp som används i detta sammanhang är "normaten" som står för bilden av den kroppsligt och intellektuellt funktionsfullkomliga människan. Normaten är en tankefigur alla människor mäter sin funktionsförmåga gentemot. I begreppet finns ett kritiskt tänkande där normatens existens som verklig människa ifrågasätts. I en intersektionell identitetsanalys blir det intressant att se hur individen påverkas av att jämföra sig med och att av andra bli jämförd med normaten. Människans funktionsförmåga ses inte som något statiskt utan som kan variera och förändras över tid och utifrån förutsättningar. En individ kan uppleva begränsningar inom ett område men har starka förmågor inom ett annat. Med hjälp av begreppet funktionmaktensordning går det att belysa den maktordning som uppstår samt skapar över och underordnade positioner utifrån funktionsförmågor (Söder, Hugemark & Grönvik, 2016).

Ett intersektionellt perspektiv kan användas för att belysa hur maktstrukturer i samhället påverkar personer med funktionsnedsättningar. Personer som möter på funktionshinder i samhället får en underordnad och exploaterad position i samhället genom att det kapitalistiska systemet (utestängande från arbetsmarknaden), genom professionella grupper (livsavgörande beslut fattas utan att individen ges utrymme att påverka) och genom politiska system (osynliggörs och hindras att delta). Funktionshinder kan beskrivas som ett sätt för

majoritetssamhället att utöva ett förtryck gentemot personer med funktionsnedsättning. Makt och maktstrukturer som berör personer med funktionsnedsättningar är en så länge ett relativt underforskat område (Söder, Hugemark & Grönvik, 2016).

4.3.2 Intersektionellt perspektiv på våld i nära relationer

Ett intersektionellt perspektiv på våld synliggör hur olika maktstrukturer i samhället bidrar till att personer påverkas på olika sätt av våld i nära relationer beroende på kategorier som etnicitet, klass och funktion. Rådande maktstrukturer i samhället speglas i relationen och våldet, genom att det motiveras med och tar sig uttryck när den som utövar våldet ofta använder sig av den maktordning som råder. Individens utsatta position i samhället utnyttjas i våldshandlingarna samtidigt som det försvårar för individen att söka eller få hjälp. Både normaliseringsprocessen och uppbrottsprocessen påverkas av samhällsstrukturer. Våldet riktat mot utsatta grupper är osynliggjort inom flera områden i samhället vilket återskapar maktstrukturer, försvårar upptäckten av våldet samt minskar möjligheterna att få stöd och hjälp. Som en ond cirkel upprepar den rådande maktstrukturen och möjliggör att våldet fortgår (Länsstyrelsen, 2018).

5 Metod och metodologiska överväganden

Studien består av två delar, dels en tematisk textanalys av lex Sarah anmälningar med tillhörande beslut, dels en tematisk analys av kvalitativa intervjuer med sakkunniga inom området.

5.1 Metodval

Basen i studien är en kvalitativ textanalys av offentliga dokument bestående av lex Sarah anmälningar med tillhörande beslut från IVO. Fördelen med att utgå från befintliga dokument är att texterna inte producerats för att vara en del av forskningen utan har skrivits för sitt eget syfte. Därmed går det att se hur ledningen faktiskt uttrycker sig kring frågan om personalens våld mot brukare till skillnad från intervjuer som ger utrymme för ett tillrättaliggande av svaren enligt gällande normer. John Scott (1990) redogör följande fyra kriterier som avgör ett dokumentets kvalitet för textanalys: autenticitet, trovärdighet, representativitet och meningsfullhet. Gällande offentliga dokument från myndigheter går det att anta autenticitet och meningsfullhet i forskningssyfte. Trovärdighet i dokument baseras på om materialet är utan felaktigheter och förvrängningar medan kriteriet representativitet berör frågan om materialet är typiskt för sin kategori (Alan Bryman, 2018). Anmälningar som denna studie berör löper över ett års tid, vilket skapar bredd och säkerställer representativitets kriteriet. Vad gäller trovärdighetskriteriet är det en mer komplex fråga som kräver en diskussion om vad som går att anta utifrån dokumentet. De lex Sarah anmälningar som granskats visar hur personal och ledning formulerar sig kring frågan om våldshandlingar gentemot boende på BmSS. Det visar vilka perspektiv som lyfts fram, vem som ges tolkningsföreträde av händelsen och vilka prioriteringar som görs. De kortfattade berättelserna i anmälan ger sällan en heltäckande bild av vad som inträffat, men det framgår hur den som skriver har tolkat händelsen och vems berättelse som ges plats. Anmälningarna speglar omgivningens tolkningar av händelsen. Lex Sarah anmälningar ger alltså inte ett säkert svar på vad som

faktiskt har hänt. Vår utgångspunkt är dels att det är upp till den som utsatts för en kränkning att definiera den, dels att när ett potentiellt brott har begåtts så är det endast polis och rättsväsendet som kan göra en tillräckligt omfattande utredning för att fastställa om något olagligt skett. Utifrån studiens syfte att analysera berättelsen som förmedlas kan trovärdighetskriteriet anses uppfyllt.

Att komplettera textanalysen med kvalitativa intervjuer är ett resultat av följdfrågor som väcktes i samband med textanalysen. Syftet med att utföra kvalitativa intervjuer är skapa förståelse för olika perspektiv i lex Sarah processen. En kvalitativ intervju lämpar sig i studier vars mål är att fånga nyanserade beskrivningar utifrån intervjupersonens perspektiv (Steinar Kvale & Svend Brinkmann, 2014). Vilket passar till denna studies syfte. Hade studien enbart utgått från kvalitativa intervjuer finns en risk att svaren i stor utsträckning utgått från hur ansvariga vet att de borde svara enligt gällande policys och rutiner. Intervjuerna kan definieras som elitintervjuer. Det vill säga intervjuer med ledande personer eller experter i samhället vilket medför en maktposition. Experter är vana vid att bli intervjuade och är ofta väl förberedda att kunna föra in samtalet i önskvärd riktning (Kvale & Brinkmann, 2014).

Analysen skedde genom kodning och tematisk analysmetod. Kodning är ett sätt att bearbeta empirin noggrant och systematiskt, vilket är en fördel särskilt när det rör sig om omfattande material som ska analyseras. Kodningen kan utgå från studien syfte och varieras under arbetets gång fram tills de leder till en tematisering (Kvale & Brinkmann, 2014). Metodens noggrannhet och flexibilitet låg till grund för beslutet att använda detta tillvägagångssätt.

5.2 Urvalsprocess

Urvalsprocessen i denna studie är målstyrd. Bryman (2018) definierar målstyrt urval som ett medvetet val av forskaren för att hitta intervjupersoner eller dokumentation som på bästa sätt besvara forskningsfrågorna. Inget slumpmässigt urval har skett i denna studie.

Den målstyrda urvalsprocessen av dokument att analysera utgår från ett kriteriestyrt urval, vilket innebär att välja ut alla enheter som uppfyller vissa kriterier (Bryman, 2018). Statistik från IVO visar att av de ca 140 lex Sarah anmälningar gällande BmSS för vuxna som inkom år 2018 så berörde ca 40% våld eller övergrepp. Anmälningarna har kategoriserats in i psykiska, fysiska, sexuella eller ekonomiska övergrepp, var av ungefär hälften utförts av personal på boendet (IVO 2018). Samtliga av de anmälningar som uppfyllde kriterierna begärdes ut via den nationella samordnaren på IVO. Under en vecka skickades anmälningar från IVO:s sex olika kontor i Sverige. Totalt inkom 39 anmälningar, 4 gallrades bort direkt då de var felkategoriserade och därmed inte relevanta för studien. Kvar blev 35 anmälningar med tillhörande beslut, rörande våld och övergrepp riktade mot personer som lever på BmSS där den som utfört övergreppet var personal.

Målet var att få intervjuer utifrån olika perspektiv, var på åtta intervjuer genomfördes. Det målstyrda urvalet skedde enligt det Bryman (2018) kallar "urval utifrån så stor variation som möjligt". Personer inom ledande position i berörda verksamheter kontaktades med intervjufrågan. Inledningsvis skickades mail till nästan alla verksamhetschefer inom Göteborgsregionen bestående av 13 kommuner. Några verksamhetschefer valdes bort på grund av personliga relationer som skulle kunna påverka intervjun. Av de tillfrågade hörde flera av sig, några avböjde på grund av rådande samhällskris, tre tackade först ja men drog tillbaka sin medverkan på grund av tidsbrist eller efter att läst vårt informationsbrev (Bilaga 1) och intervjufrågorna (Bilaga 2). Syftet med att bifoga intervjufrågorna var att erbjuda möjlighet att svara på frågorna via mail vilket tre personer erbjöd sig att göra. Dock har ingen av de tre skickat tillbaka något svar. Totalt deltog tre verksamhetschefer. Några av de verksamhetschefer som avböjt deltagandet hänvisade till kommunens SAS som de ansåg mer lämpade att svara på frågorna. Detta resulterade i intervjuer med tre olika SAS. För att få in IVO:s perspektiv genomfördes en intervju med en av deras enhetschefer.

Att lyfta den enskildes perspektiv har varit viktigt genom hela studien och väsentligt för dess syfte. På grund av det känsliga ämnet och studiens begränsade omfång är det dock inte lämpligt att intervjua de personer som utsatts för våld i hemmet av personal. Kontakt upprättades istället med Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB, vilket är en intresseorganisation som arbetar för att människor med utvecklingsstörning ska kunna leva ett gott liv. Inom organisationen finns rättsombud som ger gratis rådgivning i juridiska frågor till FUB:s medlemmar. De fungerar som stöd i rättsliga processer eller i kontakt med myndigheter. FUB förmedlade kontakt till ett rättsombud som deltog i studien.

5.3 Genomförande av intervjustudien

Att genomföra en studie under rådande pandemi har medfört begränsningar. Önskvärt var att genomföra samtliga intervjuer i personligt möte, men flertalet har behövt ske över telefon. En viktig aspekt går förlorad under en telefonintervju jämfört med de som sker öga mot öga. I ett telefonsamtal går det inte att läsa av den icke-verbala kommunikationen så som gester och ansiktsuttryck (Kvale & Brinkmann, 2014).

Samtliga intervjuer genomfördes utifrån en semistrukturerad intervjuguide. Vilket innebär att frågor förbereddes innan intervjun som en vägledning med utrymme för att ändra ordningsföljd eller formulering. En fördel med denna form av intervjuguide är att det finns utrymme att ställa nya frågor som uppkommer längs vägens gång (Bryman, 2018). Tre olika frågemallar togs fram, en för personer med ledande position inom kommun (Bilaga 2), en för IVO (Bilaga 3) och en för rättsombud (Bilaga 4).

En intervju med verksamhetschef inom kommunen genomfördes i personligt möte i ett samtalsrum på informantens kontor. Det var ett rum anpassat för personliga samtal, men god ljudisolering och begränsad insyn. Detta var den enda intervjun där både Emma och Linda deltog. Övriga två verksamhetschefer och tre SAS intervjuades över telefon, samtalen varade mellan 15 och 35 minuter. Intervjun

med enhetschef på IVO genomfördes över telefon och varade i 30 minuter. Intervjun med rättsombudet skedde på ett kontor i en avskild del av en lagerlokal. Det var en lugn miljö och intervjun varade i 50 minuter. När samtliga intervjuer var genomförda kunde vi konstatera att även om de personliga mötena underlättade för att skapa ett personligt djup i samtalen var intervjuerna över telefon ett fullgott alternativ och mycket givande.

5.4 Bearbetning av empirin och analysmetod

Empirin från lex Sarah anmälningarna och de kvalitativa intervjuerna bearbetades genom tematisk analys med kodning. En första genomläsning av lex Sarah anmälningarna gjordes i uppsatsens inledningsfas för att skapa en grundförståelse inför uppsatsarbetet. De två delarna av empirin har analyserats var för sig men utifrån samma struktur som beskrivs i detta avsnitt. Samtliga intervjuer spelades in, transkriberades direkt efter och kontrollästes. När samtliga intervjuer var genomförda analyserades de i sin helhet.

Strukturen har utgått från Brymans (2018) rekommendationer kring hur en kodning bör gå till vilket redogörs nedan. Inledningsvis gick vi igenom hela materialet var för sig för att få en överblick. Sedan ytterligare en gång för kodningen, genom att göra anteckningar i empirin samt styrka under relevanta fynd. Det resulterade i en stor bredd av olika koder som genomgick ytterligare bearbetning genom kritisk granskning. Kodning gjordes först individuellt för att upptäcka så många perspektiv som möjligt. Den djupare granskningen av empirin gjordes därefter tillsammans. Koder och fynd lyftes fram, följt av en diskussion om de teorier och begrepp som forskningen utgår ifrån för att observera det som utmärkte sig. Därigenom formades koderna till relevanta begrepp samtidigt som en stor variation i koder fick finnas kvar. Samband mellan olika koder undersöktes och diskuterades gemensamt, samtalen fördes utifrån studiens syfte och frågeställningar. Genom denna bearbetning framkom de teman som redovisas i analysen. Ett tema är en kategori som forskaren identifierat genom kodning. Tema bör ha en teoretisk koppling till syfte och forskningsfrågor (Bryman, 2018). De teman diskussionen mynnade ut i var "Den enskildes berättelse",

“Delaktighet”, “LSS grundvärden”, “Människosyn”, “Förminskning av brott” och “Till försvar av förövaren”. Ny genomläsning av empirin gjordes utifrån dessa teman. Temana blev utgångspunkten när resultat och analyskapitlet skrevs.

I resultat och analyskapitlet redogörs för citat ur empirin som ligger till grund för analysen. Vissa av lex Sarah anmälningarna hade IVO bearbetat för att anonymisera och skydda den enskildes integritet. När detta skett markeras det med ***. Vissa citat från både textanalysen och de kvalitativa intervjuerna har kortats ner av oss för att underlätta läsning och enbart redovisa det som är relevant för studien, detta markeras med (...). Citat från de kvalitativa intervjuerna har bearbetats varsamt för att det ska passa i skriftlig text men utan att ändra innebörden av det som sägs. Ett par citat har behövt ett förtydligande vilket markerats med följande tecken [vårt tillägg]. Enligt Bryman är det brukligt att justera citaten så att talspråk och utfyllnadsord som ”liksom” eller ”va” plockas bort men det är viktigt att hålla sig nära det som sagt så att informanten känner igen sig. Citat får aldrig redigeras på ett sätt som ändrar betydelsen (Bryman, 2018).

5.5 Förförståelse

Vi har båda förförståelse kring våld och dess olika former eftersom vi båda har fördjupad utbildning i ämnet våld i nära relationer. Båda har erfarenhet av att stötta våldsutsatta inom ideell verksamhet och professionellt arbete. Detta har gett oss kunskap om problematikens komplexitet och utbreddhet. Insikten om att våld förekommer i relationer där vi minst anar det, att våld uttrycks olika, att det alltid är viktigt att lyssna på den som utsatts och ge denne tolkningsföreträde av händelsen. Dessa perspektiv har format vår studie.

Vår förförståelse gällande funktionsvariationer och funktionsnedsättning, skiljer sig i perspektiv vilket vi upplever varit en styrka genom arbetet. Emma har professionell erfarenhet efter VFU tillsammans med enhetschefer på Funktionsstöd där hon fick följa förarbetet kring lex Sarah anmälan och diskussioner som fördes. Linda har erfarenhet utifrån att vara förälder till barn

som bor på BmSS. Detta har medfört bra diskussioner utifrån två perspektiv, den professionellas och den anhörigas vilket vi anser berikat studien och drivit den framåt när vi intagit en forskarroll.

5.6 Studiens tillförlitlighet

Tillförlitlighet och äkthet är två begrepp som Ergon G. Guba och Yvonna S. Lincoln (1985 & 1994) menar kan användas för att bedöma en studies kvalitet (Bryman 2018). Denna uppsats är uppbyggd för att försöka följa Guba och Lincolns kriterier i den mån det går. *Tillförlitlighet* består av fyra delkriterier: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt möjligheten att styrka och konfirmera. Om det finns fler beskrivningar av en social verklighet så baseras *trovärdigheten* hur väl forskaren lyckas förmedla en förklaring av verkligheten som kan accepteras av andra. För att bygga upp trovärdigheten i uppsatsen bör forskarna följa forskningsregler och hänvisa sitt resultat till den sociala verklighet som studerats (Bryman 2018). Forskningsregler i denna uppsats följs och resultat redovisas till de som är berörda i uppsatsen. Den sanning som presenteras är för oss rimlig, men det är upp till läsaren att bilda sin egen uppfattning.

Delkriteriet gällande *överförbarhet* handlar om uppsatsens resultat är överförbara på andra sociala miljöer (Bryman 2018). Studiens resultat visar på hur personal inom LSS verksamheter hanterar och förstår våld som kollegor utfört mot brukare. Det är rimligt att anta att resultatet är applicerbart på andra LSS insatser än BmSS. Det kan även tänkas att resultatet kan vara relevant för verksamheter som arbetar med andra utsatta grupper som befinner sig i beroendeställning till personalen på ett boende. Boenden inom äldreomsorgen eller ungdomar på SIS har även de en sårbar position med minskade möjligheter att påverka sin livssituation. För att bekräfta *pålitligheten* bör alla delar av forskningsprocessen redovisas så noggrant som möjligt i ett omfattande och redogörande metodavsnitt (Bryman 2018). Detta kapitel är ett försök till att uppnå detta kriterium.

Delkriteriet *möjligheten att styrka och konfirmera* inom samhällsvetenskaplig forskning utgår från tanken att det inte går att få fram en objektiv sanning men att

forskaren agerar i god tro (Bryman 2018). Vi har genom arbetets gång fört en diskussion kring detta, ämnet våld och kränkningar mot personer i beroendeställning är svårt att förhålla sig neutralt till. Ambitionen har hela tiden varit att förhålla oss icke-dömande och öppna inför den insamlade empirin. Vi menar att vår förförståelse påverkar vårt perspektiv men inte resultatet av studien.

Det andra huvudkriteriet *äkthet* delar Guba och Lincoln in i tre delkriterier. Det första handlar om ifall forskningen påvisar en rättvis bild av olika uppfattningar som finns (Bryman 2018). Vår studie visar att det finns flera olika åsikter kring våra forskningsfrågor och vi har gjort vårt bästa för att lyfta fram olikheterna. Det andra delkriteriet är att forskarna bör göra vad de kan för att ge deltagarna en möjlighet att komma fram till en bättre förståelse kring den situationen som berörs. Det tredje kriteriet om undersökningen bidrar till en bättre bild av andra människors perspektiv (Bryman 2018). Vår förhoppning är att forskningen ska bredda perspektivet och skapa en diskussion kring lex Sarah. Vi vill skapa ett nytänkande och en möjlighet att ändra gamla strukturer inom LSS. Om vi lyckas och om detta räcker för att uppnå kriteriet om äkthet är upp till läsaren att reflektera kring.

5.7 Forskningsetiska överväganden

Ett särskilt forskningsetiskt ansvar landar på forskaren när denne forskar på en grupp eller kategori människor i samhället, ännu mer om dessa tillhör en minoritet och du själv inte kategoriserar dig med dem. Beroende på hur forskningen bedrivs och hur studien formuleras finns risken att den leder till kategorisering, som i sin tur spär på stereotyper som ökar stigmatisering och samhällsförtryck. Denna problematik är svår att arbeta bort i forskningen men reflektion genom hela arbetet är en förutsättning för att minska riskerna (Lennart Nygren, 2019) Denna farhåga har funnits med genom hela forskningen, från idé till avslutande reflektion. Samtal om etiska dilemman har kontinuerligt förts mellan oss för att minimera riskerna för negativ påverkan. Studien är koncentrerad till en grupp individer med varierande funktionsnedsättningar boende på BmSS. Dessa individer är inte en homogen grupp, det finns många individuella anledningar att

deras insatser beviljas. Tid har avsatts till reflektion och samtal kring etiska avväganden med målet att vår studie inte ska bidra ökad stigmatisering av en grupp som ofta osynliggörs och har en ökad sårbarhet. En etisk reflektion har funnits med i processen för att värna om integritet för boende på BmSS och de medverkande. Vi fann det inte etiskt försvarbart att i en så pass liten studie inkludera samtal med personer som bor på BmSS och där blivit utsatta för våld. Ett rättsombud från FUB fick agera som informant utifrån deras perspektiv. Denne person har mångårig erfarenhet av att hjälpa individer i rättsprocesser och lex Sarah. Syftet med uppsatsen bör vara större än den eventuella skadan som skulle uppstå samt att inga onödiga och personliga frågor ställs (Hildur Kalman & Stina Johansson, 2019). Vi har ständigt strävat efter att studien ska leva upp till detta kriterium.

Eftersom uppsatsen berör ett tema där personer redan befinner sig i en utsatt situation har tid lagts på att individerna inte ska utsättas för mer uppmärksamhet än nödvändigt, fokus har legat på forskningsämnet. Av den anledningen genomfördes inga intervjuer med de personer som lex Sarah anmälningarna berörde. Att granska lex Sarah innebär en risk att vi forskare läser känsliga rapporter för att sedan gå vidare i vår process. Detta medförde en reflektion om vad som skulle kännas etiskt och moraliskt rätt under insamlandet av empiri, då vi endast kan läsa om de övergrepp som personerna utsätts för och inte hjälpa eller påverka för den enskilde. När forskningsämnet var bestämt fattades beslutet att forska om vuxna över 18 år. Valet gjordes av etiska, juridiska och emotionella skäl då vi båda har svårt att hantera när barn far illa. Vi reflekterade kring vad det skulle innebära för forskningen om det framkom svårhanterlig information om barn som far illa och ansåg att det inte var etiskt försvarbart.

I arbetet med de kvalitativa intervjuerna utgick vi från Vetenskapsrådets forskningsetiska riktlinjer och de fyra grundkraven; informationskravet, samtyckeskravet, nyttjandekravet och konfidentialitetskravet. Alla som deltar i ett forskningsprojekt har rätt att få den information som krävs för att kunna ge det som kallas för informerat samtycke (Vetenskapsrådet, 2002). För att uppfylla

detta krav skickades i förväg ett informationsbrev (Bilaga 1) som gav relevant information. Deltagarna fick ta del av intervjufrågorna i förväg. När intervjun startade frågade vi informanten om den hade några frågor efter att läst brevet och om hen ville delta. Alla intervjuer gjordes av frivillighet med möjlighet när som helst dra tillbaka sin medverkan. Samtliga fick frågan om de godkände en inspelning av intervjun. Utifrån nyttjandekravet säkerställer vi att intervjuerna enbart kommer användas enligt studiens syfte. Efter godkänd uppsats kommer alla inspelningar och transkriberade intervjuer raderas. Enligt konfidentialitetskravet har vi hanterat alla uppgifter vi tagit del av med stor försiktighet genom hela forskningsprojektet. Citaten som används har anonymiserats och för att värna om anonymiteten framgår det inte hur vilka som deltog i studien. I kontakten med IVO fanns inga anställda eller individuella kontaktuppgifter synliga på IVO:s hemsida vilket resulterade i mailkontakt mellan olika anställda innan kontakt upprättades med deltagande enhetschef. Både vad gäller SAS:ar och rättsombud förmedlades kontakter via andra. Att kontakter förmedlats via andra kan leda till ett ifrågasättande kring ifall konfidentialitetskravet uppfylls. Ett etiskt övervägande behövde göras utifrån att å ena sidan inte kunna garantera anonymitet, mot att å andra sidan få in viktiga perspektiv från SAS, rättsombud och IVO. Beslutet fattades att det var värt att genomföra intervjuerna då det skulle tillföra värdefull information samt att frågorna inte var av känslig art att det riskerar medföra personliga risker för informanterna. Verksamhetscheferna fick förfrågan i ett personligt mail utan inblick från andra vilket kan antas säkerställa deras anonymitet gentemot övrig verksamhet.

6 Resultat och analys

I följande kapitel redogörs resultatet av textanalysen på lex Sarah anmälningar sedan följer en beskrivning av resultat och analys på genomförda intervjuer. Resultaten redovisas med underrubriker som speglar de fynd som framkom i analysen, var på dessa fynd kopplas till teori och tidigare forskning. Valet av teman i analysen syftar till att besvara forskningsfrågorna.

6.1 Resultat och analys av lex Sarah anmälningar

Resultaten från textanalysen redovisas enligt de teman som vi definierade genom kodning. Det mynnade ut i sju underrubriker som tillsammans ska ge svar på forskningsfrågorna.

6.1.1 *Berättelsen*

Det finns en stor spridning i vilka händelser som ligger till grund för lex Sarah anmälningar, hur dessa händelser beskrivs och vilket utrymme den enskildes berättelse får ta plats.

En personals bemötande har gjort en boende rädd och otrygg. - lex Sarah 1

Vidare i anmälan framgår att följande åtgärder vidtagits:

Arbetsrättsliga åtgärder, värdegrundsarbete i personalgruppen, genomgång av avvikelshantering och lex Sarah i personalgruppen, stöd till den enskilde. - lex Sarah 1

En händelse har skett som skapat rädsla och oro hos den enskilde som är så pass allvarliga att det ger arbetsrättsliga påföljder. Dock framgår inte vad personen utsatts för, huruvida övergreppet varit psykisk, fysisk eller sexuellt riktat. Händelsen beskrivs som en fråga om ”bemötande” vilket egentligen inte säger något om vad som hänt. Lex Sarah anmälan redogör för konsekvenserna för den enskilde men hans berättelse finns inte nedtecknad. Åtgärderna tyder dock på att händelsen tagits på allvar samt att individen fått hjälp och stöd. Detta kan ses som en del av det osynliggörande av våld mot personer med funktionshinder som Lewin (2002), Malmberg (2014) och Brå (2007) pekar på. Osynliggörandet som i

sig bidrar till den ökade utsattheten för gruppen och som möjliggör att våld kan fortgå.

Empirin visar även på exempel där den enskildes berättelse hamnar i huvudfokus i anmälan.

En boende *** uppger i samtal 2018 ***med biträdande VC och medarbetare att *** vid ett flertal tillfällen under sommaren blivit ombedd av en medarbetare på nattpass att slicka på *** könsorgan. Boende uppger att detta har hänt vid flera tillfällen under perioden 2018***-2018***. Den boende namnger en enskild medarbetare som avstängs från sitt arbete under pågående utredning. Händelsen är polisanmäld och utredning pågår.
- lex Sarah 2

Verksamheten reagerar starkt och sätter in en rad åtgärder efter händelsen:

Verksamheten har påbörjat arbetet med ett aktivt förhållningssätt gällande de risker som kan finnas för sexuella övergrepp i denna typ av verksamhet. Man har arbetat dels på övergripande verksamhetsnivå, (...), medarbetarnas utbildningsnivå i denna typ av frågor, sexuellt utåtagerande/utforskande brukare, fortbildningsmöjligheter (...) individbaserad riskanalys för varje enskild brukare. (...).
Värderingsarbetet styrs mot att alla ska tydligt förstå brukarnas utsatthet (...). -lex Sarah 2

I denna anmälan ges en detaljerad händelsebeskrivning utifrån den enskildes berättelse. Beskrivningen är saklig och utan värderande ordval. Det framgår att personen har blivit hörd och tagen på allvar, då händelsen både lex Sarah anmäls och polisanmäls. Den enskildes upplevelse eller hur den påverkats av händelsen beskrivs däremot inte. Detta går att koppla till Skaus (2018) tankar om att en kränkning kan ha skett, oavsett om den enskilde upplevt det som kränkande eller inte. Det utifrån att agerandet kränker rådande normer och värderingar i samhället. Att en personal utför en sexuell handling med en brukare sker alltid inom en kontext där maktojämlikhet förekommer, vilket gör det till ett olämpligt beteende och potentiellt övergrepp oavsett brukarens tolkning av händelsen. Verksamheten

tycks ha dragit den slutsatsen och väljer att polisanmäla för att utreda om brott har begåtts.

Det finns en samstämmighet i hur anmälaren uttrycker sig i händelsebeskrivningen och de åtgärder som sätts in. I åtgärder går att utläsa en förståelse för våld som ett problem kopplat till makt och normer. Stort fokus ligger på att arbeta förebyggande med utbildning och värderingsarbete för medarbetarna. Det är ett gediget arbete som beskrivs inom verksamheten där förväntningarna på medarbetarna höjs till att aktivt arbeta med riskanalys, värderingar och våld. Av anmälan framgår inte könstillhörighet för varken offer eller förövare, men en koppling kan göras till Malmbergs forskning gällande formuleringen i anmälan om ”sexuellt utåtagerande/utforskande brukare”. Malmberg (2014) visar att funktionshindrede kvinnors sexualitet ses som problematiskt vilket leder till en objektifiering av hennes sexualitet som lätt kan utnyttjas av gärningspersonen. Vidare menar Malmberg att en förutsättning för att komma åt problemet med våld riktat mot kvinnor med funktionshinder är att erkänna henne som ett kvinnligt subjekt. Åtgärderna tyder på att verksamheten å ena sidan erkänner den utsatta som en människa med en sexualitet samtidigt som de å andra sidan tydligt markerar att det inte hör samman i relationen mellan professionell och brukare. Vidare erkänner de att problemet är större än att en medarbetare utnyttjat sin maktposition. Det är övergrepp som har pågått under en tid i verksamheten och samtliga i personalstyrkan behöver kompetens för att arbeta med frågan.

Variationen i vilken utsträckning händelsen beskrivs och den enskildes berättelse ges plats, väcker frågor om berättelsens syfte och om den behövs. För vems skull väljer man att beskriva händelsen eller för vem låter man den vara osagd? Vem skyddas i respektive val, den enskilda, organisationen eller förövaren? Att inte låta den enskildas historia bli berättad skulle kunna försvaras med en önskan om att skydda dennes integritet. Samtidigt, om berättelsen inte uttalas fortsätter problemet förekomma i det dolda, övergrepp sker utan att det uppmärksammas. Detta medför en risk för ökade skuld och skamkänslor för den som utsatts och

försvårar möjligheten att våga berätta eller söka hjälp och upprättelse. Osynlighet är enligt Brå (2007) en av orsakerna till att funktionshindrade som grupp är särskilt utsatta för våld. En koppling kan göras till ett intersektionellt perspektiv på våldet som inbäddat i rådande maktstrukturer i samhället. Maktordningen och individens utsatta position har utnyttjats av personal genom en våldshandling. Att det är personal som står för övergreppet förstärker den enskildes beroendeställning vilket gör det svårt att söka hjälp. Ur ett intersektionellt perspektiv blir frågan om funktion aktuellt, den enskilde befinner sig i ett strukturellt underläge i förhållande till personalen i denna fråga. Osynliggörandet av våldet personal utsätter brukare för är ett resultat av rådande maktstruktur. Samtidigt som maktstrukturen förstärks genom våldshandlingar och osynliggörandet av det. Problemet kan väntas fortsätta fram till dess att det inte längre är osynliggjort. En viktig del i att synliggöra våldet är att lyfta den enskildes berättelse och ge den utrymme.

6.1.2 Delaktighet i händelsebeskrivningen

Målet med LSS insatser är att ge den enskilde möjlighet att leva som andra, självständigt och med full delaktighet (Lewin, 2011). I vilken omfattning den enskilde ges möjlighet till delaktighet i utredningen av missförhållanden som drabbat denne varierar dock. I den samlade empirin ges exempel på både när den enskilde blir tillfrågad och när denne inte blir det.

En personal har under en kväll brukat våld gentemot brukare genom fasthållning, stryptag och knuffar inne i brukarens lägenhet. Brukare fick ett jack i ett av sina ögon och uttryckte smärta i bröstet efter våldet från personalen. Det har inte skett någon liknande händelse, där personal brukat fysiskt våld mot brukare tidigare.

Det inträffade har medfört konsekvenser för brukarens känsla av trygghet och säker omsorg. Brukaren drömmer mardrömmar efter fysiskt våld från hans tidigare personal och stödperson. Brukare uttrycker osäkerhet huruvida övrig personal tycker om hen eller inte. - lex Sarah 3

Här framgår att den enskilde blivit tillfrågad kring händelsen, har fått ge uttryck för sin upplevelse och känslor efter övergreppet. Det har resulterat i en utförlig

beskrivning av händelsen och konsekvenserna för den enskilde.

Konsekvensbeskrivningen tyder på att personal lyssnat in psykiska och fysiska reaktioner hos den boende, samt varit lyhörd för dess känslor en tid efter.

I en annan anmälan ges följande händelsebeskrivning:

I medborgarens lägenhet är två personal. Medborgaren hytter med näven var på vikarien tar tag i medborgarens nacke och dänger *** mot en vägg. Ordinarie personal bedömer att vikarien är ur banans. Vikarien avslutar sitt arbetspass och åker hem omgående – lex Sarah 4

I denna anmälan framkommer det inte att den enskilde tillfrågats om händelsen. Beskrivningen av det inträffade kan bedömas som relativt kort och beskriver enbart vad som hänt. Den enskildes upplevelse eller känslor kring det som inträffat berörs inte.

Delaktighet innebär att ges/ta utrymme i formuleringen av vad som inträffat. Att bli ett subjekt i berättelsen, inte enbart ett objekt för någon annans beskrivning. Delaktighet är en förutsättning för att bli hörd i sin berättelse eller tolkning av verkligheten. Det motsatta, en icke delaktighet riskerar att osynliggöra individen som subjekt och ge utrymme för en berättelse som inte speglar den utsattas upplevelse eller verklighetstolkning. I slutändan är det en fråga om tolkningsföreträde av våldet som utövas, vems tolkning ska få formulera berättelsen, är det offret, vittnen, organisationen eller förövaren? Delaktighet kan ses som en fråga om vems intressen som ska få styra berättelsen om det inträffade.

Med en socialkonstruktivistisk förståelse av forandet av berättelsen ges en förståelse för vikten av individens delaktighet. Tanken om att det inte finns någon objektiv fakta eller sann kunskap utan att allt är en fråga om tolkning utifrån det egna perspektivet och kontexten händelsen sker i. Att den utsatta inte ges möjlighet att delta i formuleringen av den kränkande och/eller brottslig handling riskerar att skapa en berättelse eller tolkning av det som inträffat som den utsatta

inte kan känna igen sig i. Berättelsen formuleras istället utifrån den som sammanställer anmälans förståelse, normer eller fördomar. Det är anmälaren, vanligtvis SAS eller enhetschef, som formar berättelsen utifrån sitt perspektiv eller kontext, vilket riskerar att leda till att organisationens behov får mer plats i händelsetolkningen än den enskildes behov. Detta kan påverka den enskildes upplevelse av händelsen. Med den socialkonstruktivistiska utgångspunkten att människans identitet och verklighet uppstår i den sociala interaktionen finns en risk att organisationens eller förövarens tolkning av händelsen internaliseras i den brottsutsattas uppfattning. Detta kan få stora konsekvenser för den utsatta personens välmående, det kan påverka dess möjlighet att bearbeta händelsen eller ha negativ inverkan på självkänslan.

De personer som blivit utsatta för övergrepp och brottsliga handlingar har i enlighet med Lewins (2004) teori, blivit det på grund av sin funktionsnedsättning i den meningen att begränsningarna gör att de behöver leva i BmSS och i olika utsträckning är beroende av det stöd och omvårdnad som ges där. Våldet i "lex Sarah 4" skedde i samband med ett maniskt skov vilket är ytterligare styrker den tolkningen. Om den enskilde inkluderats i arbetet hade berättelsen kunnat se annorlunda ut. Malmberg (2014) menar att för att förstå problematiken med den ökade våldsutsattheten för personer med funktionshinder behövs en analys även utifrån normer, representationer och attityder kring funktionsnedsättningar. Vi menar att den analysen även bör göras i arbetet med lex Sarah. Vid formulerandet av anmälan bör den som skriver fråga sig; vilka normer och attityder kring funktion och våld speglas i formulerandet av anmälan? Att formulera en lex Sarah anmälan innebär att föra vidare en berättelse, det arbetet bör genomsyras av en etisk diskussion kring vad som förs vidare, för vem och vad konsekvenserna blir för den som berättelsen berör.

Inget av de två anmälningarna, "lex Sarah 3" och "lex Sara 4", har lett till en polisanmälan, den enskilde har därmed inte fått möjlighet till rättslig prövning av det inträffade eller kompensation. Personalen/förövaren har inte heller fått sitt

agerande utrett av rättsväsendet utan enbart av sin arbetsgivare och har därmed inte fått några rättsliga konsekvenser av sitt handlande.

6.1.3 Förminskning av händelsen och av brott

Tidigare forskning har påvisat problematiken med att våldshandlingar mot personer med funktionshinder ofta förminskas. Problemet med förminskning har kunnat ses även i lex Sarah anmälningarna. I en anmälan ges följande beskrivning av incidenten som lett till anmälan:

Medarbetare har brustit i bemötande av den enskilde, vilket ledde till fysiska och psykiska konsekvenser. -lex Sarah 5

I beslutet från IVO framgår att ytterligare utredning genomförts var på följande händelsebeskrivning ges:

Anmälan handlar om en incident på korttidsboendet som resulterat i att en personal varit hårdhänt och slagit en brukare. -lex Sarah 5

Genom att omformulera ett slag till att ”brustit i bemötande” förminskas allvaret i det som inträffat. Fysiskt våld är olagligt, var på omformuleringen osynliggör det brott individen utsatts för samt skyddar den som utfört gärningen, i detta fall en ur personalen. Den korta händelsebeskrivningen i anmälan samt omformuleringen av händelsen till ett bristande bemötande snarare än ett slag gör det troligt att det inte är den enskildes händelsetolkning som ges plats.

Detta fynd går rätt i linje med Brå:s (2007) rapport som visar på personer med funktionshinderns ökade utsatthet för våld på grund av osynlighet, sårbarhet och beroende. Brottet osynliggörs genom förminskande formulering, vilket i sig kan ge konsekvenser för den enskildes möjlighet till rättslig upprättelse samt bearbetning av händelsen. Sårbarheten och beroendet ligger i att den enskilde har blivit utsatt för våld i sitt eget hem av en person som den befinner sig i beroendeställning till. Beroendet finns till övrig personal och ledning som sammanställer lex Sarah anmälan. Genom att exkludera den enskilde från utredningen samt förminska brottet riskerar det öka utsattheten för den enskilde och möjliggöra att nya brott kan ske. Den förminskande formuleringen kan i sig

utgöra en kränkning för individen när denne inte tas på allvar i sin upplevelse av brottsutsatthet. Enligt Malmberg (2014) förekommer en inställning om att personer med funktionshinder behöver skyddas vilket kan resultera i ökad utsatthet och minskad rättssäkerhet. Det är därav viktigt att inte förminska eller ta bort brukarens upplevelse av händelsen. Förminskandet av brott utgör även ett förminskande av personens människovärde. Detta är enligt Malmberg (2014) ett uttryck för att andra normer gäller för personer med funktionshinder vilket skapar en rättsosäkerhet för dem. Personal och ledning blir med denna typ av formulering i lex Sarah anmälan en del av det förtryck som skapar den ökade våldutsattheten för personer med funktionshinder. De upprätthåller därmed de strukturer som möjliggör våldshandlingar inom verksamheten samt reproducerar normer som förminskar personens människovärde.

6.1.4 Att försvara förövaren

Återkommande i lex Sarah anmälningarna formuleras händelsebeskrivningar på ett sätt som förmildrar personalens agerande och i vissa fall förklarade det inträffade som ett resultat av den enskildes egna beteende, inte sällan ett agerande som beror på personens funktionsnedsättning. På det sättet förskjuts ansvaret för händelsen från personalen till den boende, från "förövare" till "offer". Rapporten skrivs av personal och formuleras på ett sätt som skyddar kollegorna.

När brukaren NN, i ett mycket upprört tillstånd, slår till H med knuten näve i ansiktet/huvudet agerar H i affekt. Blixtnabbt reagerar han med självförsvar och använder en kraftig nacksving för att fälla NN till marken. Hon landar på rygg. H säger till F att hålla fast hennes ben varpå F sätter sig gränslösa över henne. Samtidigt trycker H ned hennes huvud mot marken och placerar ett knä mot hennes kind för att hålla henne nere. Han talar kränkande och nedlåtande till henne. Att kraftigt slänga ner en vuxen person genom en nacksving så att denne landar på rygg på hård asfalt skulle kunna skada dennes kropp. För att inte tala om den traumatiska upplevelse det innebär att bli behandlad på detta sätt. Således innebär händelsen ett allvarligt hot mot den enskildes fysiska eller psykiska hälsa. Brukaren har också uttryckt att hon blev orolig och rädd, kände sig inte tryggt med att den personalen fanns på boendet. -lex Sarah 6

Utifrån händelsebeskrivningen kan vi läsa att den enskilde utsatts för våld från två personal på boendet, våldet har varit såväl fysisk som psykiskt och i allvarlig grad. Det går att utläsa att den som skrivit sammanställningen ser allvaret i det inträffade, det beskrivs som ett trauma. Vidare ges det plats för brukarens upplevelser och reaktioner efter händelsen. Trots detta används ursäktande formuleringar för personal H:s agerande. Han ska ha reagerat "blixtnabbt", i "affekt" samt med "självförsvar". Dessa ordval kan tolkas som ett försök till att skapa förståelse för H:s agerande, ge förmildrande omständigheter samt ursäkta det våld som brukaren utsatts för. Ordvalen förskjuter ansvaret för händelsen till den enskilde och väcker empati för personalen. Personal F:s handling beskrivs dock utan den typ av formuleringar. Det görs aldrig någon polisanmälan där händelsen utreds för att bedöma om personalens agerande i juridisk mening kan räknas som självförsvar eller om det rör sig om en misshandel. Beskrivningen visar på betydligt grövre våld än vad som kan anses befogat för att skydda sig själv från ytterligare våld. Två personal sitter på brukaren och håller fast henne medan den ena utsätter henne för verbalt psykiskt våld. De två i personalen har förutom ett fysiskt övertag även en maktposition över den enskilde utifrån deras yrkesroll. Skau (2018) menar att maktpositionen är oundviklig i relationen mellan professionella och hjälpbehövande. En koppling till Webers definition av begreppet makt, som förmågan att få sin vilja igenom trots motstånd och dominans som förmågan att få sin vilja igenom oberoende av konsekvenserna för den som utsätts, gör det tydligt att makten ligger hos personalen. Brukarens motstånd ger inget resultat och makten fortsätter utövas på ett destruktivt och farligt sätt gentemot henne. Personalen visar i stunden ingen hänsyn till den enskilde. Weber menar att maktutövning genom dominans får personer att lyda och skapar en maktobalans, vilket bildar en samhällsstruktur av ojämlikhet (Börjesson & Rehn, 2009). Våldet sker i en kontext, en arbetsplatskultur och samtidigt i kvinnans hem. Dominansen tycks finnas inbyggd i strukturen i och med att två personer kan utföra detta grova våld för att sedan få det skrivet som självförsvar. Dominansen mellan personal och boende framträder tydligt i åtgärder:

(...) Enhetschef kontaktar Vårdcentral för att få till ett snabbare förvarande vid LPT bedömning och Polishandräckning (...) Kontaktar VC för att

remittera brukare till annan vårdgivare för att kunna få till eventuella inläggningar vid större medicinjusteringar. - lex Sarah 6

Dessa formuleringar tyder på att ansvaret för händelsen till stor del landat på den enskilde. Personal och chef drar slutsatsen att medicinjustering, snabbare väg till tvångsvård enligt Lagen om Psykiatrisk Tvångsvård (LPT) och polishandräckning för den enskilde ska åtgärda missförhållandet i verksamheten och förhindra att brukare blir utsatt för fler övergrepp framöver. Åtgärds formuleringarna kan tolkas som en acceptans för maktutövningen och dominansen inom verksamheten. Frågan är om åtgärdsförslagen varit möjliga utan förmildrande formulering om ”självförsvar”? Ifall det inträffade i skrift istället definieras som två personal som utsatt en brukare för fysisk och psykisk misshandel. Ordvalet formar berättelsen vilket ger konsekvenser för omgivningens tolkning samt åtgärder och stödinsatser. Personalen ges tolkningsföreträde, deras makt stärks i berättelse och i åtgärderna. Dominanskulturen ges utrymme att växa på arbetsplatsen och i kvinnans hem. Snabbare LPT och polishandräckning för att hantera offret istället för polisanmälan mot de två visar på det Malmberg (2014) menar när hon säger att andra normer gäller för personer med funktionshinder samt att det får konsekvenser för deras rättssäkerheten. Att ingen polisanmälan görs innebär att kvinnan inte kan söka försäkringspengar ifall fysiska eller psykiska men från händelsen uppdagas senare.

Detta ärende visar tydligt vikten av att inkludera den enskilda i beskrivningen av händelseförloppet då detta påverkar tolkningen och åtgärder. Som Skau (2018) påpekar går det inte att avgöra om en handling varit kränkande eller ej utifrån utförarens intention. Handlingen måste ses utifrån hela kontexten och den subjektiva upplevelsen från den som utsatts måste tas i beaktning.

6.1.5 Humanistisk människosyn

Lex Sarah anmälningarna består oftast av korta händelsebeskrivningar och redogörelser av åtgärder vilket gör det svårt att fånga en stor fråga som människosynen. När den humanistiska människosynen framträder i anmälan,

finns den trots allt där i form av ett respektfullt språk samt den enskildes delaktighet i händelsebeskrivning och åtgärder.

(...) Enligt brukaren har personal som arbetat under natten slagit, alternativt tryggt ner, honom på bröstet när han låg i sängen. Brukaren har efter detta varit väldigt upprörd och orolig. Det har skapat en otrygghet för brukaren på boendet och hans tillit till personalen i fråga har brustit. - lex Sarah 7

Vidare i åtgärder kan vi läsa:

Personalen i fråga blev omedelbart avstängd från sitt arbete under utredningens gång. (...) både enhetschef och personal har stöttat den enskilde brukaren. Brukaren har, efter vidtagna åtgärder (...) varit lugn och trygg på boendet. (...)- lex Sarah 7

I detta fall har den enskildes berättelse har tagits på allvar från början vilket lett till direkta åtgärder. Personens känslor beskrivs och konsekvenserna av det inträffade. Åtgärder för att trygga upp och stötta den enskilda sätts in, vilket är relativt ovanligt i den empiri analysen utgår ifrån. Dessutom följs åtgärderna upp och personalen konstaterar att det hjälpt brukaren. En koppling kan göras till Lewin (2011) tolkning av LSS humanistiska människosyn som ett erkännande av individen som kompetent samt med inneboende värde och rättigheter.

Det framgår desto tydligare när respekten för människovärdet brister i formuleringarna.

En boende som har ett maniskt skov knuffas hårt av en personal så hen slår i rygg och huvud. Sjuksköterska kontaktas först dagen efter händelsen. Boende har ett sår på sin rygg och läkare kontaktas som ger instruktioner om observation av sår. -lex Sarah 8

Händelsen förklaras här som en följd av den enskildes funktionsnedsättning, det maniska skovet. Den enskildes upplevelse eller reaktioner nämns inte och det framkommer inte heller om hen tillfrågats i samband med utredningen. Lex Sarah anmälan ger ingen information om våldets psykiska konsekvenser för brukaren. Beskrivningen går att tolkas som en avhumanisering av människan som utsatts för

våldet. Denne reduceras till att bli ett objekt, ”den maniska boende” och det ges inget utrymme för dennes egna berättelse om händelsen. Tolkningen att det rör sig om en avhumanisering stärks av att personalen rådgör med sjukvården först dagen efter händelsen trots sår på ryggen och risk för huvudskada. I lex Sarah nämns varken polisanmälan eller några arbetsrättsliga påföljder för personalen som utförde våldshandlingen. Detta visar hur utlämnad boende på BmSS är när de utsätts för våld. Maktobalansen finns inbakad i strukturen och i alla personal-brukar relationer. Detta kan kopplas till Foucaults tankar om makt som något som skapas och som existerar i alla sociala interaktioner. Makten är det som skapar positiva eller negativa effekter i samhället eller för människor (Börjesson & Rehn, 2009). När en personal agerar oetisk och på ett eller annat sätt missbrukar sin maktposition kan omgivningen använda sin makt för att hjälpa den utsatta eller tvärtom använda makten för att skydda förövaren. Ett tredje alternativ finns också, att inte använda makten alls, att inte göra något. Som i ”lex Sarah 8” att undgå att kontakta sjukvård när det inträffar samt väljer att inte inkludera den enskildes perspektiv i händelsebeskrivningen. Det går att dra paralleller till Foucaults koppling mellan makt och kunskap, där kunskap inom ett område befäster maktpositionen (Giddens & Sutton, 2016). Personalen har ofta mer kunskap om de lagar, system och regelverk skulle kunna hjälpa den enskilde som utsatts för brott. Vad gäller lex Sarah anmälan kan den enskilde eller dennes anhöriga inte göra en anmälan själva utan det är personalen som är skyldiga att göra den, vilket i sig kan ses som ett maktövertag inbyggt i systemet. Med den kunskap och maktpositionen personalen besitter har de ett stort inflytande och ett stort ansvar för vad som händer efter en kränkning eller övergrepp skett i verksamheten. Hur de väljer att agera får konsekvenser för den enskilde. Vilket emellanåt väcker frågan om vilken funktion lex Sarah fyller för den enskilde.

6.1.6 Självbestämmande och frivillighet

Det händer att orsaken till de missförhållanden som ligger till grund för lex Sarah anmälningarna går att koppla till brister i arbetet med LSS värdegrund. Nedan ges ett exempel på bristande respekt för den enskildes självbestämmande, vilket sen speglar sig i lex Sarah anmälan.

Brokaren kommer hem från daglig verksamhet. Har varit uppstressad under dagen och uttryckt irritation mot personal på boendet. Brokaren härleder irritation till att personalen hade uppmanat brokaren att byta kläder kvällen innan, enligt schema som brokaren ansåg onödigt. Då brokare och personal möts i allrummet gör brokaren närmanden mot personalen och uttrycker att han inte är rädd för personalen och frågar om de ska slåss. Personal försöker lugna brokaren och uppmanar samtal med brokaren för att reda ut händelsen. Brokaren gör då ett utfall med slag mot personalens ansikte och då personal försvar sig träffas brokaren i ansiktet. Personalen får då hjälp av annan personal att hålla i brokaren för att undvika fler slag. - lex Sarah 9

Vidare i åtgärder kan vi läsa:

(...) Utöka pedagogiskt stöd i arbetet med brokaren för att tydliggöra kraven med hushållssysslor samt förtydliga syftet med aktiviteterna. Genomgång med personalgruppen om hur brokaren kan avledas samt hur tydliggörande kan användas för att minska kraven för brokaren. (...) - lex Sarah 9

Det som inleder händelsen, att den enskilde inte vill byta kläder enligt schema och att personalen försöker få igenom ett klädbyte, kan ses som en brist i respekten för självbestämmandet. Vår ambition är inte att avgöra om klädbytet är nödvändigt eller ej, men det framgår att den enskilde inte velat och upplevt påtryckningar att följa ett schema han anser onödigt. Brokaren beskrivs som agiterad och utåtagerande vilket leder till ett utfall mot personalen som enligt berättelsen försvarar sig och träffar brokaren i ansiktet. Denna händelsebeskrivning leder till åtgärder som riktar in sig på att förändra den enskildes beteende. Genom att pedagogiskt tydliggöra kraven och förtydliga dess syfte ska den enskilde förstå samt förändra sin inställning och sitt beteende. Personalen ska även få handledning i att avleda brokare. Den enskildes berättelse lyser med sin frånvaro, det framgår inte hur han ser på det inträffade eller vilka konsekvenser det fått för honom. Det framkommer inte heller om han upplever ett behov av ”tydliggörande” för att motiveras att byta kläder på bestämd dag. Eller om han vill göra det en annan dag eller mer sällan. Den bristen i verksamheten, bristande

respekt för självbestämmandet, som inleder händelsen genomsyrar sedan utredningen från händelsebeskrivning till åtgärdsplan. Utredningens slutar med att företaget som driver detta BmSS drar tillbaka lex Sarah anmälan från IVO med motiveringen att det var en olyckshändelse. IVO lägger därefter ner utredningen.

6.1.7 Självbestämmande och integritet

I Socialstyrelsen (2014) står fast i sin handbok gällande lex Sarah att den enskilde bör få veta när ett missförhållande har skett. Trots det finns det exempel i empirin på tillfällen då personal, chefer och godeman går över huvudet på den enskilde och fattar beslut utan dennes vetskap om att den blivit utsatt för brott.

Brokaren har blivit av med pengar som förvarats inlåsta i ett värdeskåp där personal har haft hand om nyckeln. När en stöld upptäcks hos den enskilde skapar det oro hos brukare, anhöriga och personal. Enhetschefen har informerat brukarens god man men man har valt att inte informera brukaren då det skapar oro hos den enskilde. -lex Sarah 10

För att skydda den enskilda från oro väljer de att inte informera om att den blivit bestulen. Nedtystandet motiveras inte utifrån den enskildes kommunikativa eller kognitiva förmåga utan med att skydda denne från en känsla, oro, som skulle kunna vara påfrestande för en. Detta kan ses som en form av överbeskyddande som leder till att individen fråntas rätten till insyn i sin tvåekonomi och en eventuell efterföljande rättsprocess. Malmberg (2014) pekar på den beskyddande inställningen gentemot personer med funktionshinder som en av faktorerna som kan leda till ökad utsatthet och minskad rättssäkerhet. Den enskilde ges inte heller möjlighet att ge sin syn i lex Sarah anmälan. Agerandet i denna anmälan kan inte anses vara i linje med LSS princip om respekt för självbestämmande och integritet. Av citatet framgår att agerandet även motiveras med en omtanke om övriga brukare, anhöriga och personal. Frågan blir då vems intresse som väger tyngst när de väljer att tysta ned händelsen. Att av hänsyn till andra undanhålla information till den enskilde om att denne utsatts för brott kan inte anses förenligt med LSS grundprinciper. Makten som organisationen och gode man besitter framträder tydligt, att inte dela med sig av informationen förstärker deras maktposition.

6.2 Resultat och analys av kvalitativa intervjuer

De kvalitativa intervjuerna syftar till att komplettera resultatet av textanalysen för att vidga perspektivet och skapa förståelse för komplexiteten i lex Sarah processen. Resultatet redovisas i två kapitel utifrån relevanta teman som identifierats under analysarbetet.

6.2.1 *Den enskildes delaktighet*

I empirin framgår en stor variation i huruvida informanterna anser att den enskilde ska göras delaktig i arbetet med lex Sarah.

Det är jätteviktigt att ge den enskilde utrymme om det är möjligt och tyvärr är det ju ibland inte möjligt. Men det är jätteviktigt att man ser till att människor som är med och berättar om det som har hänt, att de verkligen godkänner det man skriver. De får läsa igenom en sammanfattning av intervju som jag har haft med dem och de får godkänna den så att de är bekväma med den, därför att man måste stå för sina uppgifter så att det blir något värt i själva utredningen. Så att den blir värd något för den enskilde. – SAS 2

Informanten är noga med att förklara vikten av den enskildes delaktighet i processen och att anmälan ska spegla den enskildes händelsetolkning. SAS 2 menar att det är viktigt i en lex Sarah process vad utkomsten blir för den enskilde. Detta blir förenligt med LSS humanistiska människosyn, att en person med funktionshinder inte skall beaktas som ett föremål för åtgärder utan som en person med rättigheter (Lewin, 2011). Det går i enlighet med LSS 5§ där lagens mål fastställs, att erbjuda möjligheten att leva som andra, med jämlikhet i levnadsvilkor och full delaktighet i samhället (SFS 2020:441). Det blir möjligt genom att tro på att människor kan utveckla sin förmåga och uträtta saker som tidigare räknats som omöjligt (Lewin, 2011). Viket visar att det finns sätt att föra in LSS värdegrund i arbetet med en lex Sarah anmälan.

Andra perspektiv i frågan om den enskildes berättelse lyfts fram:

Varför har personalen gjort som man har gjort? Varför har man kränkt?
Det är ju det som är frågan. Inte hur ledsen eller kränkt den enskilde blev utan varför betar sig personal på det sättet? Och inte på rätt sätt, det är ju huvudfrågan -SAS 1

Denna informant menar att den enskildes känslor eller upplevelse av mindre betydelse och huvudfrågan är organisatorisk. Detta kan kopplas till Skaus resonemang kring kränkningar som en komplex fråga som måste ses i hela sin kontext. En handling kan anses vara en kränkning trots att den enskilde inte upplever det så eftersom utgör en kränkning av rådande normer och värderingar i samhället (Skau, 2018). Organisationsfokuset motiveras med att det ska säkerställa att något liknande inte sker igen. Men det stora fokuset på organisationen kan tolkningen göras att LSS värden om självbestämmande och delaktighet, är sekundära i utredningsprocessen gällande lex Sarah.

Flertalet informanter nämner att de utgår från Socialstyrelsens handbok om lex Sarah. Citaten ovan visar att handboken ger utrymme för tolkningar vad gällande den enskildes deltagande i processen och att den som utreder har ett stort handlingsutrymme när utredningen ser. Handboken förklarar att en utredning skall innehålla en beskrivning av de handlingar som skett och vilka eventuella konsekvenser det medfört för den enskildes liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa. Den enskildes beroendeställning i förhållande till personal och organisation ska tas i beaktning. Där betonas även att utredningen ska präglas av respekt för den enskildes självbestämmanderätt, integritet, trygghet och värdighet (Socialstyrelsen, 2014). För att kunna utreda, framför allt de fysiska och psykiska konsekvenser händelsen medfört, anses det rimligt att den enskildes perspektiv och berättelse lyfts fram. Utan att fråga den som upplevt händelsen blir det svårt att veta vilka konsekvenser det medfört. Har personen en kognitiv förmåga att påvisa psykiska och fysiska men efter en händelse, så bör detta redogöras i utredningen. Inte minst för att påvisa att en utredning inte enbart görs utifrån personalens iakttagelser och antaganden. Detta är en förutsättning för att kunna anpassa åtgärder utifrån den enskildes självutnämnda behov.

Den som startar en lex Sarah utredning har makt över processen. Deras prioriteringar är det som styr vad som ska inkluderas i anmälningarna och lämnas vidare till IVO. När organisationens och personalens perspektiv prioriteras kan det bero på att diskursen om brukarinflytande inte är framträdande i samhället eller att det råder delade meningar kring huruvida den enskildes upplevelse bör tas i beaktning. Det medför att utredningar baseras på nuvarande kunskap och perspektiv hos de professionella, deras tolkning och vad de tror är bäst för den boende. Det kommer alltid finnas en maktobalans mellan de boende och personalen på ett BmSS vilket bekräftar den beroendeställning de står i till personalen. Makt och kunskap hör samman, de som besitter mest kunskap har ofta mycket makt inom sitt område. Således har de som leder en lex Sarah process större inflytande i vad som skall utredas och prioriteras i jämförelse med de boendes inflytande. Detta är ett dilemma som en av informanterna resonerar kring:

Samtidigt så måste vi ju jobba mer på att den enskilde ska få vara delaktig och ta egna beslut, man får ju vända på det perspektivet. Att det är ju inte organisationen som är det stora, utan den enskildes liv. (...) Jag tror att vi i första hand tänker att vi måste åtgärda organisationen så att det inte händer igen, vi måste utbilda personal så inte en ny person blir utsatt. (...) Det är ju egentligen det [den enskildes upplevelse] som borde vara punkt ett eller åtgärd ett! - Verksamhetschef 3

Informanten menar att det är lätt att prioritera att återställa funktioner inom organisationen när de egentligen borde fokusera mer på den boendes perspektiv och upplevelse. Detta kan kopplas till ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på problemförståelsen, det går att se hur diskursen fokuserar på organisationsfrågor snarare än en analys utifrån begrepp som mänskliga rättigheter, makt och beroende. Diskursen om det sociala fältets problem är begränsad, möjligtvis för att professionella inom det sociala området har styrt diskursen länge på att återställa social ordning, fokus ligger på att begränsa avvikande beteende (boendes utåtagerande) och stärka det normala (en fungerande organisation). IVO presenterade efter sin sammanställda rapport från år 2018 att kunskapen kring våld, mänskliga rättigheter och begränsningsåtgärder på BmSS är bristfällig hos personal men även inom socialtjänsten i stort. Förståelsen för den enskildes

perspektiv kan öka genom att ändra diskursen kring våld mot personer med funktionshinder till att inkludera ett rättighetsperspektiv och se till den enskildes kompetenser. För detta behövs mer forskning och kunskapshöjande insatser.

6.2.2 *Att förklara händelsen, ett missförhållande eller brott?*

En och samma händelse kan ges olika förklaringar beroende på vem som beskriver den eller vilket perspektiv vi utgår ifrån. De professionella i verksamheten behöver se till helheten i organisationen samtidigt som de väntas se till var och en av brukarna.

Vi är inne in människors liv, samtidigt som vi är en organisation och jag tror att det är här som det krockar ibland. Att vi då litar på hur organisationen är och klurar ut hur den ska finnas där som ett skydds nät, vi glömmer av att människor har sina egna liv. (...) Eftersom det handlar om organisationen och struktur, mycket rutiner och policydokument vi jobbar med. Det är ju för att skydda den enskilde. -Verksamhetschef 3

Informanten beskriver här den balansgång arbetet med lex Sarah innebär för att se till både den enskilda och organisationen som helhet. Informanten beskriver en risk att den enskilde som drabbats glöms bort när problemet ska åtgärdas för hela verksamheten.

I empirin framkommer exempel där organisationsperspektivet framträder tydligare:

Det är olika ingångar, brottsoffer och förövare finns inte i min värld. Har den enskilde blivit utsatt för ett missförhållande, och varför? Vad ska vi göra så att det inte sker igen? - SAS 1

Här framgår ett tydligt att informanten lägger fokus på att ett missförhållande har skett och vilka åtgärder som behövs för att säkerställa att det inte sker igen. Det inträffade definieras som just ett missförhållande, huruvida det är en brottslig handling eller ej tycks sakna relevans ur detta perspektiv. Det blir därmed inte intressant att tala om brottsoffer eller förövare.

Rättsombudet har en annan utgångspunkt när denne fokuserar på den enskildes perspektiv.

Det [polisanmälan] innebär att man tar det på allvar. Sen för den enskilde som drabbats, att man verkligen ses som ett offer att man har blivit utsatt för något som inte är okej. Idag är det ju de som tillhör de ”duktiga” i målgruppen, inte ens de gör ju någon polisanmälan. Inte ens de lär ju sig detta; Att om du utsätts för någonting så har du rätt att få ersättning. -

Rättsombud FUB

Rättsombudet menar på vikten av händelsens definition, att benämna det som ett brott och individen som ett brottsoffer. Detta för att ge den enskilde en chans att få sina rättigheter tillgodosedda och ett erkännande av att det den utsatts för är oacceptabelt. Att inte göra det ger konsekvenser för den enskilde i form av förlorad ersättning om det benämns som något annat än ett brott. Rättsombudets perspektiv handlar enbart om att se till den enskildes bästa inte hela verksamheten.

En informant tycks väva samman de två perspektiven, att se värdet av att få en rättslig prövning av händelsen utifrån både den enskildes och verksamhetens intresse.

Jag tycker att det är viktigt att verksamheten granskar sig själva genom att själva göra en polisanmälan. Därför brukar jag alltid föra den dialogen när jag hamnar i den situationen där jag känner att här kan det vara ett brott begånget, vi behöver göra en polisanmälan också. Det är ju en annan typ av utredning och den behöver göras också. -SAS 2

Tydligt i empirin framkommer det att informanterna har olika uppfattning om huruvida våld och kränkningar som sker inom verksamheten ska benämnas som ett brott eller inte. Det finns skilda uppfattningar ifall ett möjligt brott bör anmälas och utredas av polis. Kontentan blir att det saknas en tydlig riktlinje för kommunerna när de bör och inte bör polisanmäla en händelse.

Perspektivet formar berättelsen och vem som får komma till tals påverkar hur vi förstår det som inträffat. Detta utifrån den socialkonstruktivistiska tanken att det inte finns några objektiva fakta utan att allt handlar om kontexten det sker i och perspektivet vi antar när vi tolkar händelsen. Det vi uppfattar som verklighet eller sanning är format genom sociala praktiker (Angelöw, Jonsson & Stier, 2015). Chefer och SAS fattar beslut om hur en utredning ska gå till och vad som ska skickas vidare till IVO. De innehar därmed makten att definiera händelsen såväl i skrift som i samtalet inom verksamheten. Deras beskrivning påverkar vilken information som ges och vilket stöd den enskilde får efter händelse, att definiera något som ett missförhållande eller som ett brott gör skillnad. Risken finns att ledningen och personalgruppens förståelse genom internalisering formar den enskildas tolkning av händelsen. Personal, ledning och SAS befinner sig i en maktposition utifrån flera olika aspekter. De innehar en expertroll och den enskilde är beroende av deras hjälp. De har kunskap om systemet och regelverk som den enskilde ofta saknar. Foucaults tankar om kunskap och makt som förstärkare av varandra går att applicera här. Regelverket är utformat på ett sätt som exkluderar människor med vissa former av funktionsnedsättningar. Det är svårt att hitta information och till stor del handlar det om att kunna föra sin talan genom ett skriftspråk som för många är svårhanterligt. När det gäller lex Sarahs anmälningar är det enbart enhetschefen eller SAS som kan lämna in den till IVO, vilket skapar ett ökat beroende hos den enskilde. Lex Sarahs utformning kan ses som ett uttryck för funktionsmaktsordningen som skapar en maktobalans kopplat till funktionsförmågan med normaten som mall. Utifrån ett intersektionellt perspektiv kan vi se att lagen och institutionen är utformad på ett sätt som stärker organisationens maktposition i förhållande till den enskilde. De professionella ges utökad möjlighet att fatta beslut rörande den enskilde utan dennes möjlighet att påverka, vilket är en av de faktorer som skapar en underordnad och exploaterad position i samhället utifrån funktionsförmåga. Det är en maktstruktur som bidrar till en ökad utsatthet för brukaren i samhället.

7 Diskussion

Vårt syfte med studien har varit att undersöka om och hur LSS grundvärden följer med i utredningen när ett missförhållande uppdragats i verksamheten. Studien har koncentrerat sig på våld mot boende som sker på BmSS där personal utför övergreppen. Detta för att se hur väl den enskildes upplevelser och tolkning av händelsen tas i beaktning när problemet ska åtgärdas. Vi har visat på ett samband mellan den humanistiska människosynens framtoning eller frånvaro i utredningen och hur berättelsen formuleras, vilket vidare har påverkat händelsetolkningen och vilka åtgärder som sätts in. Att få vara delaktig och ge sin version är en förutsättning för att åtgärder ska gynna den enskilde och rätt stöd ska sättas in. Vilket utrymme den enskildes berättelse ges i en lex Sarah anmälan beror till stor del på vem som utreder händelsen och skriver rapporten. Detta leder till en stor variation i hur väl den enskildes perspektiv och behov lyfts fram. Textanalysen gav en tydlig bild av vilken skillnad det kan vara mellan olika verksamheter och resultatet från intervjuerna gick i samma linje. Det är ingen självklarhet att LSS grundvärden om självbestämmande, integritet och frivillighet finns med i lex Sarah processen. När de finns med avspeglas det i den enskildes delaktighet, en respektfull ton och individanpassade åtgärder. Det handlar alltså om att anpassa utredningen till den enskildes förmåga, se människan med dess kompetenser och tillvara ta dem. Vi har påvisat att när verksamheten brustit i implementeringen av LSS grundvärden så att det har lett till ett missförhållande som ska rapporteras, då har den bristen följt med även i lex Sarah utredningen.

Det finns ett stort organisationsfokus i lex Sarah processen vilket ibland leder till att den brottsutsatta brukaren försvinner i utredningen och anmälan. När den enskildes berättelse inte ges utrymme finns bara verksamhetens tolkning nedskrivna. Det blir en berättelse utformad för att skydda verksamheten, det kan ske genom att förklara det inträffade som ett resultat av den enskildes agerande, ibland som ett resultat av dennes funktionsnedsättning. Ett språk används som ursäktar förövarens agerande och det förekommer att berättelsen ger förövaren tolkningsföreträde. Att inte inkludera brukaren kan förklaras med en önskan om

att skydda den enskildes integritet och värna om sekretessen. Delaktighet i lex Sarah arbetet kan ses som en fråga om att få konstruera sin egen berättelse och att bli hörd i den, eller att få sin verklighet konstruerad av någon annan. Att få sätta ord på sin upplevelse och bli tagen på allvar ger bättre förutsättningar att bearbeta händelsen och läka.

När den enskilde har utsatts för brott i sitt hem befinner den sig i en mycket utsatt situation. Beroendeställningen och maktobalansen som alltid finns där förstärks vilket missgynnar den enskilde. Makten är så inbäddad i strukturen att den inte syns utan tas för givet. Formuleringar skrivs som kan utgöra en kränkning i sig för den enskilde och åtgärder sätts in som ökar beroendeställning och ytterligare försvagar LSS grundvärden om självbestämmande, frivillighet och integritet. I dessa fall riskerar lex Sarah blir ytterligare ett sätt som osynliggör brott mot personer med funktionshinder och förminskar den enskildes rättssäkerheten. När en lex Sarah utredningen genomförs utan att reflektera över om det som skett är ett brott eller inte. När ansvariga avstår från att anmäla brottet till polis så kommer informationen aldrig till rättsväsendets kännedom. Brotten förminskas och hålls osynliga för samhället. De två utredningarna, den polisiära och lex Sarah blandas ihop och det blir den kommunanställda chefen eller SAS som avgör om det är ett brott när det borde vara en fråga för rättsväsendet att avgöra.

Vi har definierat fyra åtgärder som skulle stärka den enskildes delaktighet, inflytande och självbestämmande efter att denne utsatts för ett brott eller missförhållande inom LSS verksamheter.

- Införa krav på att den enskilde ska tillfrågas och utifrån förmåga få ge sin berättelse i en lex Sarah utredningen. När detta inte är möjligt ska det redogöras för vilka försök till inkludering som gjorts och varför det inte lyckades.
- Införa krav på att i lex Sarah anmälan tydliggöra vilka riktade åtgärder som gjorts för att stötta den enskilda som utsatts för kränkning och brott.

- En lagförändring som förbinder IVO att utreda anmälningar som lämnas in av den enskilda eller dess anhöriga.
- Nationella riktlinjer som tydliggör hur verksamheter bör agera när ett misstänkt brott uppdagas.

Från det att studien startade har ett återkommande tema varit bristen på kunskap och forskning om problematiken kring våld och kränkningar riktade mot personer med funktionshinder. Problematiken har varit eftersatt länge, frågan om våld behöver lyftas, prioriteras och synliggöras. Mer forskning behövs i ämnet utifrån många olika perspektiv och kontexter. Generellt behöver funktionsfrågor lyftas brett inom det samhällsvetenskapliga forskningsfältet. Denna studie skulle kunna utvecklas till en mer omfattande forskning som tar sig an problemet med personal som utför våldshandlingar gentemot brukare. Mörkertalet är stort och en mer djupgående studie kan ge en bild av våldets omfattning och hur det ser ut. Särskilt välkomnar vi studier med ett tydligt fokus på brukarens perspektiv och behov. Vi ser ett behov av studier som kan leda fram till konkreta verktyg för att öka inflytandet och rättssäkerheten för den enskilde utifrån dennes unika förmågor. Vi har sett paralleller till våld i nära relationer, vilket fler forskare tycks göra. Det hade varit intressant att undersöka om det finns en motsvarighet till normaliseringsprocessen inom en personalgrupp där våld och kränkningar sker. En sådan forskning skulle kunna leda till ökad förståelse för hur övergrepp mot brukare kan ske samt belysa eventuella varningssignaler för den enskilde, anhöriga, arbetsgruppen och ledningen. Vidare tycks det saknas kunskap om och riktlinjer för hur organisation och ledning bör agera när ett potentiellt brott uppdagas i verksamheten. Detta skulle kunna undersökas ur en rad olika perspektiv, gällande psykosocialt stöd för den brottsutsatta eller juridiska aspekter för att nämna två. Tydligt är att det saknas kunskap i ämnet och nationella riktlinjer.

I flera av intervjuerna fick vi höra att ”det är ju bara 35 fall på ett år”. Vi tänker, det var 35 människor utsattes för våld och övergrepp av människor de litar på och står i beroendeställning till, som är anställda för att ge dem stöd och omvårdnad. Det är 35 personer för mycket.

Referenslista

- Angelöw Bosse, Jonsson Thom, Stier Jonas (2015) *Introduktion till socialpsykologi* 3e Uppl. Studentlitteratur AB, Lund
- Brottsofferjouren (2015) *Våldsamt osynligt - en bok om brottsutsatthet och funktionsnedsättning* 3e Uppl. Exakta AB, Malmö
- Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder* 3e Uppl. Liber AB, Stockholm
- Brottsförebyggande rådet (2007), Nilsson, Lotta & Olle Westlund *Rapport 2007:26 - Våld mot personer med funktionshinder*. Edita Norstedts, Västerås
- Börjesson, Mats, Rehn Alf (2009) *Be-Greppbart -Makt*. 1:3Uppl. Liber AB, Lund
- Fahlgren, Siv, Sawyer, Lena *Maktrelationer och normaliseringsprocesser i välfärdsstaten*. publ. Kvinnovetenskaplig tidskrift 2-3.05
- Giddens, Anthony, Sutton, Philip W (2016) *Sociologi* 5:4 Uppl. Studentlitteratur AB, Lund
- Isdal, Per (2017) *Meningen med våld* 2:a Uppl, Gothia Fortbildning AB, Stockholm
- IVO (2018) *Vad har IVO sett 2018? - Iakttagelser och slutsatser om vårdens och omsorgens brister för verksamhetsåret 2018*. Artikel nr: IVO 2019.6. utgiven Mars 2019
- Kalman, Hildur och Johansson Stina Kap3: *Skydd av försöksperson respektive skydd av informanternas anonymitet*. Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (2019): *Etiska dilemman: forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. 2:a Uppl. Gleerups Utbildning AB, Malmö
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014): *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 3:4 Uppl. Studentlitteratur AB, Lund
- Lewin, Barbro (2002) *Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder*. Brottsoffermyndigheten. Åströms tryckeri AB, Umeå
- Lewin, Barbro (2011) *För din skull, för min skull eller för skams skull? Om LSS och bemötande*. 1:4 Uppl. Studentlitteratur AB, Lund
- Lewin, Barbro (2004) Kap8: *Brottsoffer med funktionshinder*. Lindgren, M., Pettersson, K. & Hägglund, B. (Red.). *Utsatta och sårbara brottsoffer*. 1:a Uppl. Jure Förlag, Lund
- Lindqvist, Rafael (2017). *Funktionshindrade i välfärdssamhället*. 3.e uppl. Gleerup Utbildning AB, Malmö
- Länsstyrelsen Skåne (2018) *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer*. Huvudförfattare: Emilia Åkesson. Rapport nr. 2018:13.
- Malmberg, Denise, "Jag gör henne bara en tjänst. Betydelsen av kroppsnormalitet i förståelsen av kön, kroppslighet och sexualitet vid våld mot kvinnor med funktionshinder." Tidskrift för genusvetenskap nr 35(4) 2014
- Meuwisse, Anna & Swärd, Hans (2013) *Perspektiv på sociala problem*. 2:1 Uppl. Författarna och Natur & Kultur, Stockholm
- Nygren, Lennart (2019) Kap 2. *Risken finns, finns nyttan? Etikprövning och den kvalitativa forskningen*. Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (2019): *Etiska dilemman: forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. 2:a Uppl. Gleerups Utbildning AB, Malmö

Regeringskansliet, Socialdepartementet (2008) *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Tryckt av Edita Sverige AB Stockholm

Skau, Greta Marie (2018) *Mellan makt och hjälp*. 4:e Uppl. Liber AB, Stockholm

Socialstyrelsen (2016) *Våld - Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. ISBN 978-91-7555-391-7 Artikelnummer 2016-6-37.

Socialstyrelsen (2016) *Att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder genom det systematiska kvalitetsarbetet, Socialstyrelsen*. Artikel nr: 2016-1-23.

Söder, Mårten, Hugemark, Agneta & Grönvik, Lars. Kap 1: *Intersektionalitet och funktionsförmåga*. Söder, Mårten & Hugemark, Agneta (red.) (2016): *Bara funktionshindrad? Funktionshinder och intersektionalitet*. Gleerup Utbildning AB, Malmö

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. ISBN:91-7307-008-4. Elanders Gotab Stockholm

Länkar

FunkTek: <https://www.funktek.se/ordlista/> Hämtat 2020-04-07

IVO:S Policy för tillsyn (2018). Diarie nr. 1.3-6505/2015.

<https://ivo.se/globalassets/dokument/publicerat/ovrigt/tillsynspolicy-2018-version1.pdf>
Hämtat 2020-02-26

IVO:S Syftesförklaring- <https://www.ivo.se/anmala-och-rapportera/anmala-och-rapportera-som-yrkesverksam/anmal-missforhallande---lex-sarah/> Hämtat 2020-02-26

Lagar

LSS Lagen - https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387 Hämtad 2020-02-26

Bilaga 1 – Informationsbrev

Göteborg, 2020-03-23

INFORMATIONSBREV

Hej!

Vi heter Linda Sjöberg och Emma Weidolf Nyström och studerar på Socionomprogrammet på Göteborgs Universitet. Under våren skriver vi vår C-uppsats utifrån tema; Våld och kränkningar människor utsätts för i sina hem (boende med särskild service enligt LSS) där förövaren är personal. Utgångspunkten i vår forskning är att undersöka vilket utrymme brottsoffrets perspektiv ges i lex Sarah anmälningar. Detta med ett särskilt fokus på de grundvärden som LSS-lagstiftningen vilar på, såsom jämlikhet, delaktighet, respekt för den enskildes bestämmanderätt och integritet. Syftet är att undersöka rättssäkerheten för den som utsatts.

Vår forskning består av två delar. Dels en kvalitativ tematisk analys av relevanta lex Sarah anmälningar från 2018. I vår studie har vi inkluderat anmälningar gällande fysiskt, psykiskt, sexuellt och ekonomiskt våld. Dels kvalitativa intervjuer med sakkunniga, såsom professionella inom fältet och representanter för intresseorganisationer. Syftet med intervjuerna är att de ska komplettera textanalysen med information om hur arbetet med lex Sarah anmälningar ser ut i praktiken.

I vår forskning arbetar vi utifrån Vetenskapsrådets forskningsetiska riktlinjer och de fyra grundkraven.

Informationskravet

Som deltagare i ett forskningsprojekt har du rätt att få information om projektets syfte och den egna rollen som uppgiftslämnare. Vi svarar gärna på frågor ifall något är oklart, så att du har den information du behöver för att känna dig trygg med att delta.

Samtyckeskravet

Ditt deltagande i vår undersökning är frivillig, du kan när som helst kontakta oss för att avbryta er medverkan.

Konfidentialitetskravet

Vi kommer göra noga överväganden och hantera alla uppgifter vi tar del av med stor försiktighet genom hela forskningsprojektet. Personuppgifter kommer förvaras så att obehöriga inte kan ta del av dem och resultaten kommer redovisas på ett sådant sätt att konfidentialiteten i största möjliga mån bevaras.

Nyttjandekravet

Den information vi får ta del av under intervjun kommer enbart användas i vår uppsats och för dess syfte. Efter godkänd uppsats kommer alla inspelningar och transkriberade intervjuer raderas.

Göteborg, 2020-03-23

Vi kommer att låta dig ta del av uppsatsen när den är färdig och godkänd.

Du är välkomna att höra av dig till oss med frågor och funderingar.

Vänliga Hälsningar

Linda Sjöberg och Emma Weidolf Nyström

Kontaktuppgifter till oss

Emma Weidolf Nyström: gusnvstem@student.gu.se

Linda Sjöberg: lindasjoberg3@gmail.com

Handledare

Informationsbrev, sida 2

Bilaga 2 - Intervjufrågor till ledande i kommun och SAS

Frågorna syftar på lex Sarah anmälningar gällande våld och kränkningar människor utsätts för i sina hem (boende med särskild service enligt LSS) där förövaren är personal.

1. I förarbetet med lex Sarah anmälan; I vilken utsträckning tillfrågas den enskilde om det som inträffats? Hur stort utrymme anser du att den enskildes berättelse bör få i anmälan? Vilka rutiner följer ni för att säkerställa att den enskilde ges det utrymme som anses lämpligt?
2. LSS lagen bygger på en tydlig humanistisk värdegrund, med principer gällande självbestämmande, integritet och frivillighet. Går dessa värden att hitta i utredningsarbetet med lex Sarah anmälningar? I så fall på vilket sätt? Eller varför inte?
3. Hur ser rutinerna ut gällande polisanmälan av våldshandlingar och kränkningar? När görs det? När görs det inte? Vem gör anmälan? Vad avgör huruvida en anmälan ska göras eller inte?

Bilaga 3 - Intervjufrågor IVO

1. Vilken funktion skulle du säga att lex Sarah anmälningarna fyller för den enskilde brukaren?
2. I IVO anmälningarna under rubriken "Kortfattad beskrivning av det allvarliga missförhållandet" Har vi kunnat se att det finns en stor variation i vilken utsträckning den enskildes upplevelse av händelsen och konsekvenser det fått för hen lyfts.

eller risken för ett allvarligt missförhållande och konsekvenserna för den enskilde"

I vissa anmälningar nämns inte den enskilde, eller så framgår det att hen inte alls tillfrågats. Hur kommer det sig? Hur ser IVO på detta?

3. I vilken utsträckning bör den enskildes beskrivning och upplevelse lyftas fram? Vad gör IVO när ni ser att brukaren inte tillfrågats?
4. Vi har sett i ett par anmälningar att det som inträffat förklaras som en konsekvens av brukarens funktionsnedsättning, att funktionsvariationen framställs som anledning till händelsen. Vad har du för tankar kring det?
5. Under rubriken "Åtgärder" ser vi att mycket fokus läggs på förändring/implementering av rutiner, utbildning av personal mm. Men nästan aldrig nämns insatser för att stötta den enskilde som utsatts för våldet eller kränkningen. Hur resonerar IVO kring det?

Bör inte riktade insatser för att hjälpa den enskilda framgå här? Kan inte insatsen för att stötta den enskilde vara ett sätt att säkerställa att det inte händer ingen?

6. I flera av de utredningar vi läst, är "missförhållandet" även ett brott, ex misshandel eller sexuellt ofredande. Ibland framgår det att en polisanmälan gjorts, främst inom ekonomisk brottslighet, men i de flesta fallen står det inget om polisanmälan. Hur resonerar IVO kring det?

Bör en polisanmälan vara en del av åtgärderna när en brukare utsatts för något som kan vara brottsligt? Varför? Varför inte?

Vem bör i så fall göra en anmälan? Brukaren? Godeman? Enhetschef? Varför görs inte polisanmälningar, alternativt varför framgår det inte i lex Sarah anmälningarna huruvida det gjorts en anmälan?

7. I vår forskning utgår vi bland annat från teorier kring brukares rättssäkerhet inom LSS boenden. Anser du att brukare inom LSS idag har

samma rättsskydd som oss andra i Sverige? Varför? Varför inte? Om inte, vilken funktion fyller lex Sarah för att öka rättssäkerheten?

8. Vi har sett två möjliga utgångar av anmälan, antingen läggs den ned/dras tillbaka eller vanligast är att IVO skriver: "Inspektionen för vård och omsorg(IVO) avslutar ärendet och kommer inte vidta några ytterligare åtgärder".
Vilka åtgärder hade IVO kunnat göra? När görs ytterligare åtgärder?
9. Varför kan inte en brukare eller anhörig göra en lex Sarah anmälan?
(rättsombud som stöd eller företrädare)

Bilaga 4 - Intervjufrågor Rättsombud

Ett perspektiv vi arbetar utifrån är rättssäkerhet och undrar därför:

1. Hur rättssäkert är det enligt dig för brukare inom LSS-bostäder
2. Vilken funktion ser du att Lex Sarah anmälningar fyller för den enskilde brukaren?

Utifrån vårt material kan vi se att en Lex Sarah anmälning sällan kompletteras med en polisanmälan.

-Vad tror du att det beror på?

-Hur resonerar du kring görandet av en eventuell polisanmälan?

- Vad får det för konsekvenser för den enskilde att det görs/ inte görs?

- På vems ansvar bör det ligga att göra en polisanmälan?

Ett annat begrepp vi stött på är dubbel viktimisering, har du några tankar eller erfarenhet kring det?